

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**AKYAKA'DA BULUNUP KARS MÜZESİ'NE GETİRİLEN
YİVLİ KERAMİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYHAN YARDIMCIEL

**TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. AKIN BİNGÖL**

KARS/ 2010

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ayhan Yardımcıel'e ait **Akyaka'da bulunup Kars Müzesi'ne getirilen Yivli Keramiklerin değerlendirilmesi** konulu tez çalışması, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim-Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Yrd. Doç. Dr. Ş. Cem TUYSUZ

Yrd. Doç. Dr. Mithat DURMUŞ

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun...../.....2010 tarih ve/.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Doç. Dr. Selçuk URAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	
1) Amaç	1
2) Yöntem	1
3) Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ve Kültüre Etkisi	3
4) Klan (Aşiret) Tarzı Yaşam Biçiminin Kültüre Etkisi	5

I.BÖLÜM

ERKEN DEMİR ÇAĞI BEYLİKLERİ DÖNEMİNE GİDEN SÜREÇ

1- Demir Çağının Başlaması	10
2- Hurri- Karaz İlişkisi	11
3- Hurri- Urartu İlişkisi	14
4- Asur Yazılı Kaynakları Işığında Erken Demir Çağı	16
5- Doğu Anadolu'da Erken Demir Çağı Buluntusu Veren Önemli Merkezler	18
6- Türkiye Sınırları İçinde Erken Demir Çağı Tabakasına Ulaşılmış Önemli Merkezler	26
7- Türkiye Sınırları Dışında Erken Demir Çağı Tabakasına Ulaşılmış Önemli Merkezler	31

II. BÖLÜM

AKYAKA'DAN KARS MÜZESİ'NE GETİRİLEN KERAMİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Tez İçerisinde Kullandığımız Keramik Terimleri ve Tanımları	33
2- Keramiklerin Fotoğrafları ve Özellikleri	35
3- Keramiklerin Çizimleri	54
4- Son Tunç-Hurri-Ortaçağ Keramiklerinin Fotoğrafları Ve Tanımlanmaları	64
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	74
HARİTALAR ve EKLER	78

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Akyaka'da Bulunup Kars Müzesi'ne Getirilen Yivli Keramiklerin İncelenmesi

Ayhan YARDIMCIEL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL

2010-Sayfa 85+V

Keramikler Urartu'nun da dâhil olduğu döneme kadar, Toplumların ve Yönetimlerin hakkında bilgi veren kültürel envanterlerdir.

Bu tez çalışmasında temel amaç; tezde sunulan keramiklerin, tarihsel süreçleriyle birlikte incelenerek Kars Tarihi'ne katkı sunmaktır.

Bu çalışma giriş ve sonuç kısımları hariç, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde Erken Demir Çağı, önceki ve sonraki süreçleriyle birlikte ele alınıp Asur vesikalarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise keramiklerin, tanımlamaları, çizimleri yapılarak katalogları hazırlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Yiv, Bezeme, Çentik, Kazı Bezek, Erken Demir Çağı, Urartu.

ABSTRACT
POST GRADUATE THESIS

Researching of Grooved Ceramics found in Akkaya and brought to Kars Museum

Ayhan YARDIMCIEL

Advisor: Yrd. Doc. Dr. Akın BİNGÖL

2010-page 85+V

Ceramics are cultural inventories that inform us about the societies and administrations containing also the Urartian times.

The basic aim of this thesis is: to contribute the history of Kars by examining the stonewares given in the thesis with their historical periods.

The study consists of two section except for Introduction and Conclusion parts. In First Section, The Early Iron Age characterized by Grooved Ceramics, is tried to be explained with Asurian records in their early and latter processess.

In Second Section, catalogs are prepared by making definition and analysis of Stonewares.

KEY WORDS: Groov, Decorate, Notch, Incised Decorated, The Early Iron Age, Urartian,

ÖNSÖZ

Erken Demir Çağı (EDC) Beylikleri olarak bilinen dönem, Hurriler ile Urartular arasındaki zaman diliminde yaşanmıştır. Bir başka deyişle Tunç Çağı ile Demir Çağı arasında geçiş aşamasıdır. Oktay Belli'ye göre bu iki kavim akraba olan kavimlerdir. Erken Demir Çağı ile ilgili bir tez konusu üzerinde çalışmak elbette ki kolay olmamıştır. Tez içinde bahsedildiği üzere EDC ile ilişkilendirilen yivli keramiklerin ve gri mal grubunun, Urartu yerleşim merkezlerinde saray malı olarak tabir edilen Urartu keramikleri ile birlikte bulunması bugün için halledilmemiş sorunlardan biridir. Bu ikilemin en mantıklı açıklaması şu an için yivli keramik geleneğinin yerel bir alışkanlık olarak Urartu döneminde de devam ettiği tezidir.

Diğer bir sıkıntı ise Türkiye Arkeoloji tarihlemesi ile İran Arkeoloji tarihlemesinin uyuşmaması sorunudur. Keza EDC tabakasına sahip olan İran/Hasanlu için verilen tarih Türkiye sınırları için Urartu Krallığı'na tekabül etmekte bu da çalışmaları zorlaştırmaktadır.

Tüm bu muallâklı konuların çözülmesi elbette ki yeni kazı ve yüzey araştırmalarının yapılmasına bağlı gibi gözükmektedir.

Kars'ın Akyaka İlçesi'nde bulunup Kars Müzesi'ne getirilen bir grup keramik üzerinde yaptığımız çalışmalar, keramiklerin büyük çoğunluğunun Erken Demir Çağı'na atfedilen ancak Urartu döneminde de kullanılan yivli keramiklerden oluştuğunu göstermiştir.

Dolayısıyla tezin içeriği bu yönde şekillendirilmiş, yivli keramiklerinin Erken Demir Çağı ve Urartu ile olan ilişkisi açıklanılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan ise Erken Demir Çağı, önceki ve sonraki tarihi süreçleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu konu ile ilgili, Prof. Dr. Veli Sevin, Prof. Dr. Oktay Belli, Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu başta olmak üzere Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Yrd. Doç. Dr. Erkan Konyar, Dr. Aylin Erdem, Araştırma görevlisi İsmail Ayman'ın çalışmalarından faydalanılarak yivli keramikler ve keramiklerin Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı ile ilişkisinin anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tezin müze ile ilgili kısmında gerekli ilgi ve desteği her zaman göstermiş olan Kars Arkeoloji ve Etnoğrafya Müze Müdürü Necmettin ALP ve Arkeolog Kaptan Zeynel Abidin YAŞLI'ya teşekkür ediyorum.

Çalışmanın keramik çizimleri aşamasında her zaman yanımda ve bana yardımcı olan Eskiçağ Tarihçisi Arkeolog Rıza Gürler AKGÜN'e, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Araştırma Görevlisi Gulan AYZAZ'a yardımlarından dolayı minnettarım.

Son olarak sunmuş olduğu rahat çalışma ortamından dolayı Doç. Dr. Selçuk URAL ile göstermiş olduğu sabırdan dolayı, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Kars 2010

Ayhan YARDIMCIEL

KISALTMALAR

Etç:	Erken Tunç Çağı
Stç:	Son Tunç Çağı
Etr:	Erken Transkafkasya Kùltürü
İtç:	İlk Tunç Çağı
Edç:	Erken Demir Çağı
Odç:	Orta Demir Çağı
Bkz.	Bakınız
Yks.	Yükseklik
Gen.	Genişlik
Tç.	Taban Çapı
Aç.	Ağız Çapı

GİRİŞ

A) Amaç

Bu tezin konusu Akyaka’da bulunup Kars Müzesine getirilen yivli keramiklerdir. Tezde yer alan bu keramiklerin, dönemin siyasi tarihi ile birlikte değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece Kars bölgesinin Demir Çağı’na ilişkin katkı sunulması hedeflenmiştir. EDÇ buluntusu veren merkezler ile EDÇ tabakasının mevcut olduğu yerler incelenmiş, yivli keramiklerin EDÇ ve Urartu ile ilişkisinin anlaşılmasına çalışılmıştır.

B) Yöntem

Tezimizin “*Giriş*” genel başlığı dört bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde tezin amaç kısmına, ikinci bölümünde ise *yöntem* kısmına değinilmiştir. Tezin üçüncü bölümde *Tarihi coğrafyanın kültüre etkisi ve* dördüncü bölümünde ise *Klan tarzı yapının kültüre etkisi* isimli konumuz bulunmaktadır.

Buradaki amacımız tezin hazırlanış metodolojisini belirtmektir. Öncelikle daha önceki yayınlarda tanıtılan yerleşim merkezleri güncellenen yeni bilgi ve belgeler göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmiştir.

Kars’ın Akyaka ilçesi’nde bulunan bir grup keramiğin değerlendirilmesi ile ilgili tezimizde yer alan keramiklerinin tanımlamaları yapılırken çok hassas davranmaya özen gösterildi. Bunu yapmamızın nedeni ise gelen mal grubu içinde özellikle işlev, renk, dönem bakımından oldukça farklı karakterde keramiklerin bulunmasıydı.

Müzedeki envanter bilgilerinin alınıp çizim ve fotoğraf çekimlerinin yapılmasından sonra tez içerisinde bahsedildiği üzere keramiklerin diğer tanımlamaları yapıldı.

Öncelikle keramikleri dönemlerine göre ayırdığımızda 4.4.2008- 5.4.2008 12.4.2008- 26.4.2008 envanter numaralı keramiklerin yivli olmadığını gördük. Bu

keramikler Ortaçağ dönemine aittirler. 25.4.2008 envanter numarası ile 9.4.2008 envanter numaralı keramikler ise Hurri (Karaz) kültürüne ait keramiklerdir. 10.4.2008 numaralı keramik ise Son Tunç Çağına ait keramiktir.

Ancak burada hemen belirtmekte fayda gördüğümüz nokta şudur ki Akyaka Asliye Ceza Mahkemesinin 23.01.2008 Tarih ve 2008-5 karar numaralı dosyası kapsamında Kars Müzesine istirdad edilen bu mal grubunun Akyaka'nın hangi bölgesinden çıktığı ve bu mal grubunun hepsinin aynı noktadan çıkıp çıkmadığı tespit edilememiştir.

Konu ile ilgili yaptığımız araştırmalar dosyanın Yargıtay'a intikal etmesi sebebiyle sonuçsuz kalmıştır.

Bu olayın bizce önemli olmasının nedeni ise bulunan mal grubu içinde Hurri döneminden başlayarak Son Tunç, Erken Demir ve Ortaçağ dönemine ait keramiklerin varlığıdır. Hurri (Karaz) dönemi keramikler ile Son Tunç ve Ortaçağ'a ait olan keramiklerin tanımlamaları yapılmış ancak çizimlerinin yapılmasına lüzum görülmemiştir.

Erken Demir Çağı ile Ortaçağ arasındaki süreçte var olması gereken Orta Demir yani Urartu dönemi keramiklerine bu buluntular içinde rastlanılmamıştır. Yivli keramikler Urartu döneminde de kullanılmış olmakla beraber, gelen mallar içerisinde Urartu saray malı veya Urartu kırmızısı diye tabir edilen keramikler bulunmamaktadır. Urartu kültürü'ne ait izlere Kars bölgesinde rastlanılmış olsa da, hali hazırda Kars bölgesinde Urartu varlığını teyit edecek bir arkeolojik kazıda henüz yapılmamıştır.

Keramikler ayrıca işçilikleriyle de Urartu döneminden farklı olduklarını ortaya koymaktadırlar.

Ancak bu durum Urartu bölgesinde çok sık rastlanılan bir durumdur. Bu zorluklara rağmen keramiklerin tanımlamaları, çizimleri ve fotoğraf çekimleri yapılarak müze ilgili çalışmalar tamamlanmıştır.

Daha sonra ise tezin birinci bölümün konusunu teşkil eden Erken Demir Çağı Beylikleri dönemine giden süreç başlığı altında dönemin siyasi ve kültürel tarihi açıklanılmaya çalışılmış, Kütüphane ve yayın tarama çalışmaları ile de bu bölümün halledilmesi sağlanmıştır. Tezin ikinci kısmında ise Akyaka'da bulunup Kars Müzesi'ne getirilen yivli keramiklerin değerlendirilmesi isimli başlık altında

keramikler, fotoğraf, çizim ve tanımlamalarıyla değerlendirilmiş, farklı dönemlere ait olan keramikler ayrı bir konu başlığı altında incelenerek farklılıkları ortaya konmuştur.

C) Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ve Kültüre Etkileri

Doğu Anadolu'yu sadece bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin bir coğrafi bölgesi olarak düşünmek tez konumuz için dar kapsamlı ve yanlış bir değerlendirme olacaktır. Doğu Anadolu eskiden beri Kafkasya, İran, Suriye, Mezopotamya ve Orta Anadolu arasında oldukça stratejik bir önem kayıtt etmiştir. (Harita 1) Doğal kaynaklar açısından ise özellikle zengin su kaynakları ve demir kaynakları yine önemini korumuştur. Karasu, Murat, Kura Aras gibi çevre coğrafyalarının su kaynaklarını karşılayan akarsular tarih içerisinde her zaman kurulan devletler tarafından önemli bir güç ve yaşam kaynağı oluşturmuştur¹.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüzey şekillerinin özelliğinden biri de, doğu-batı doğrultusunda uzanan sıradağlarla kesilmiş olmasıdır. Doğu Anadolu'yu kuzeyde Karadeniz'den ayıran Doğu Karadeniz Dağları, yine sık bir orman örtüsüyle kaplı olması açısından önemlidir. Bu dağlar aynı zamanda Hurri ile Urartu krallıklarının Kuzey sınırlarını oluşturmuştur. Güneyde ise Mezopotamya ile Doğu Anadolu arasında bulunan Güneydoğu Toroslari, güneydoğuda Zağros Dağları ile birleşerek Basra körfezine kadar devam eder². Bölgenin en belirgin özelliği ise yüksek oluşudur. Kaynaklarda "Yüksek Ülke" olarak adlandırılmıştır. Karasal iklim özelliği gösteren Doğu Anadolu Bölgesinin bir diğer önemi ise Türkiye ve bölge ülkelerinin tarihini etkilemesidir³.

Doğu Anadolu'nun bir başka önemi ise zengin yeraltı kaynaklardır, demir ve obsidyenler bunların en önemlilerinden iki tanesidir. Eski Önasya'da zengin obsidyen yatakları Anadolu'da bulunmaktadır. Örneğin Hasan Dağı, Melendiz Dağı, Bingöl Dağları, Nemrut, Süphan ve Tendürek Yanardağları, zengin obsidyen

¹ ÖZFIRAT 2001: IX.

² BELLİ-KONYAR 2003: 2

³ CEYLAN 2008_a: 23

yataklarına sahiptir. Bu durum Doğu Anadolu'nun önemini bir kat daha artırmakla beraber Anadolu'daki zengin obsidyen yataklarından yapılan üretim, Mezopotamya'ya değin ihraç edilmiştir (Harita 2) ve böylece bölgeler arası yapılan ticaret ilişkileri, kültürel ilişkilerin gelişmesine de büyük katkı sağlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi yanardağlarla kaplı olmasına rağmen, Biri Van diğeri Erzurum'da olmak üzere sadece iki tane Obsidyen üretim merkezi tespit edilebilmiştir ⁴.

Doğu Anadolu'nun zengin diğer madenleri ise: gümüş, gümüşlü kurşun, kurşun ve bakırdır.

Bu maden yataklarını üç bölümde gruplamak doğru olacaktır.

A- Adıyaman- Malatya- Elazığ- Tunceli bölgesi.

B-Kuzeydoğu Anadolu bölgesi.

C- Van bölgesi maden yatakları ⁵.

Son gurup rezerv yönünden diğer ikisine oranla daha az olmasına rağmen Erken Demir Çağı beyliklerinin ve Urartu Krallığının kurulmasında son derece etkili bir konuma sahip olmuştur. Van bölgesinde Şorik, Uncular, Ernis- Evditepe, Karagündüz, Yoncatepe ve Hakkâri mezarlıklarında ortaya çıkan sayısız demir eşya, takı ve silahın, Van Gölü'nün hemen güneyindeki yer alan demir madenlerinden üretildiği düşünülmektedir.

Zengin yeraltı kaynaklarından dolayı Doğu Anadolu, Uygarlıkların gelişip büyümesinde son derece önemli bir rol ile karşımıza çıkmaktadır. Urartu Krallığı'nda Demir döneminin en belirgin krallıklarından birisidir. Van merkez olmak üzere yapılan Urartu kazı alanlarında çok sayıda ve farklı kullanım alanlarına sahip sayısız demir malzemeye ulaşılmıştır.

Urartu Krallığı'nın ulaşmış olduğu teknolojik ilerlemenin temelinde, özellikle madencilik endüstrisinde göstermiş olduğu ilerlemenin çok büyük bir etkisi olmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'nde zengin olarak bulunan gümüş, kurşun, bakır ve

⁴ BELLİ 2000: 301.

⁵ BELLİ 2000: 175-180.

demir madenleri, özellikle 8–6. yüzyıllar arasında Urartu Krallığı tarafından yoğun olarak kullanılmıştır. Demirden yapılan balyoz, kaldıraç, murç ve benzeri araç ve gereçler aynı zamanda imar ve iskân yapılanmasında da kullanılmış ve böylece, baraj, gölet ve sulama kanallarının duvarlarının yapımı daha hızlı ve kolay bir halde bitirilmiştir⁶.

Toparlamak gerekirse Doğu Anadolu zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla iklimsel koşullarıyla sürekli olarak kontrol edilmek istenen bir coğrafya olmuştur. Çünkü stratejik açıdan da Doğu Anadolu önemli bir konumda bulunmaktadır.

D) Klan (Aşiret) Tarzı Yaşam Biçiminin Kültüre Etkisi

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bugün bile her ne kadar bitme aşamasına gelmişse de yine de klan bir yapı göstermektedir. Bu yapının eski çağlardan beri devam ettiği düşünülmektedir. Çünkü klan yapısı irdelendiği zaman kırılması değişmesi aşılması veya dönüşülmesi çok zor bir yapı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla 21.yy da bile halen devam ettiği göze alınacak olursa klan yapısının Hurri-Mitanni ve Urartu dönemlerinde de etkili bir idari yapı olduğu söylenebilir.

Veli Sevin, Erken Demir Çağı Beylikleri için Asur kaynaklarında belirtilen kral tanımlamasını daha çok ‘Aşiret Reisi’ olarak tanımlamaktadır⁷. Gerçekten de dönem için özellikle Doğu Anadolu Bölgesinde 60 kral ve benzeri tanımlamalar biraz mantık dışı kalmaktadır. Günümüzde Bey olarak tanımladığımız bu siyasi oluşum liderleri Aşiret-Klan reislerinin biraz daha komplike olmuş halinden ileri bir şey değildirler.

Klan yaşam türünün ortaya çıkmasında hiç şüphesiz iklim bitki örtüsü ve fiziki koşulların da etkisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da farklı yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Buna göre ekonomik olarak tarımcılık ve çobanlık yaşam biçimleri yaşam geleneğine göre ise; göçebe ve yerleşik yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Ancak bu iki kavram birbiriyle harmanlanarak farklı biçimlerde de ortaya çıkabilmiştir.

⁶ BELLİ 2000: 181

⁷ SEVİN 2003: 201

Örneğin; göçebe çobanlar olabildiği gibi yerleşik olarak da çobanlık sistemini uygulayan aşiretler bulunmaktadır, ya da yerleşik yaşam biçimini belirleyip yaşam biçiminde çobanlığı seçen klanlar veya ailelerde bulunabilmektedir, ya da yerleşik yaşam biçimini kavramış ancak hem tarım ve hem de çobanlık sistemini ekonomik açıdan uygulayanlar da vardır.

Ayrıca yaşam stili ve ekonomik tercih çoğu zaman iklime bağlı olarak da değişebilmiştir. Mezopotamya bölgesinin kuzey kesimlerinde M.Ö. 9000–7000 tarihlerinde ilk tarımcı toplumlar ortaya çıkmış iken Mezopotamya'nın güney kesimlerinde bu bilgiye ancak M.Ö. 5000 yıllarında ulaşılmaktadır. Ancak ne zaman ki Dicle ve Fırat'ın sel baskınlarının önüne geçilip ilk yerleşmeler hayata geçince buradaki tarım daha bir hızla gelişmeye başlamıştır ⁸.

Genel olarak çiftçi toplumlar tarım ile göçebe toplum-topluluklar ise hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da önceleri nüfusun az olması ve İran Suriye Irak bölgesinde belirli engellerin olmamasından dolayı topluluklar çok rahat hareket edebilmekte ve istedikleri araziye istedikleri süre zarfında kullanabilmekteydiler ⁹.

Elbetteki bu alışkanlık Hurriler'den beri var olan bir gelenektir. Doğal olarak da bugünkü İran, Türkiye, Irak ve Suriye bölgelerinde yaşayan insanlar sürekli olarak ekonomik ve kültürel olarak bir alışveriş içerisinde bulunmaktaydılar. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam etmiş ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bu gelenek sona ermiştir.

Ancak bugün gerek İran'da bulunan Türkler vasıtasıyla ve gerekse yüzlerce yıl Osmanlı imparatorluğu bünyesinde yaşamış olan Suriye ve Irak Arapları ile yine bölgede yaşayan Türkmen ve Kürtler vasıtasıyla kültürel benzerlik ve etkileşim teknolojik ve siyasi ilişkilerin artması sonucunda yeniden canlanmaya başlamıştır.

Suriye ve Türkiye'de karşılıklı olarak vizeler kaldırılmış olup yine karşılıklı olarak kültür tanıtım etkinlikleri yapılmaktadır. Çünkü bölge halkları binlerce yıldan beridir aynı kültür sentezi içinde harmanlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü

⁸ ŞENEL 1995: 186.

⁹ ERDEM 2009: 34.

yapısına baktığımızda; Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki yaşam tarzı ile kültürel elementleri incelediğimiz bölgenin Türkiye'nin batısından ziyade Irak ve Suriye ile benzerlik gösterdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Bu Hurri ve Urartu dönemlerinden beri var olan bir etkileşimin sonucudur.

Çünkü insanlar bazen nasıl yaşamaları gerektiğini iklim ve fiziki koşullara göre ayarlamak zorunda kalmaktadırlar. Hayatın olağan akışı içerisinde klan yaşam biçimi bugün teknolojik ve ekonomik ilerlemeler ışığında yavaş yavaş yerini toplumcu bir yaşam biçimine bırakmaktadır.

Ancak bugün bile varlığını sürdüren zaman zaman kırılmasına yönelik kültürel ekonomik ve benzeri uygulamalar yapılmasına rağmen devam eden bu sistemin, Demir Çağı'nda ne kadar önemli olabileceğini anlamak çok da zor olmasa gerek. Göçebe yaşam biçiminin tezahürü olarak kültürel ve teknolojik ilerlemelerde zayıf ve basit olmaktadır. Şöyleki; Göçebe toplumlar doğal olarak yaşam alanları ve kültürel envanterlerini basit ve kolay yapmak zorunda idiler.

Çünkü sürekli olarak değişen doğa koşulları ve siyasi yapılara uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu nedendir Hurri toplumunun güneye inmesinin bir nedeni olarakta değişen iklim koşullarına bağlı olarak otlak sıkıntısı sebep olarak gösterilmektedir¹⁰. Yine Hurri ikametgâhları taş temel üzerine yuvarlak yapılardan meydana gelmekteydi ki bu bizlere konargöçer yaşam tarzında var olan çadır uygulamasının yerleşik yaşama tezahürü olarak belirlemektedir¹¹. (Ek1)

Tarih boyunca Doğu Anadolu bölgesi her ne kadar merkezi devletler veya Krallıklar tarafından kontrol altına alınmış ise de, klan tarzı yaşam stili, halk tarafından bugüne kadar taşınmıştır. Bugün bile ekonomik, siyasi ve kültürel olarak bu fark görünmektedir.

Klan yapısı altında bulunan insanların kendi bölgelerindeki insanlardan ziyade farklı bölge veya illerdeki kendi klan mensubuna tabi insanlarla daha sıkı bir ilişki içinde olmalarıdır. Bu durum bile klan yapısının aslında ne kadar önemli bir kültürel veya siyasi bir oluşum olduğunu gözler önüne sermektedir.

¹⁰ BINGÖL 2003: 61.

¹¹ KOBRE 1989: 537-538.

Dolayısıyla da Asur kaynaklarında Doğu Anadolu için bahsedilen onlarca kralın aslında bir bakıma bu klan-aşiret reisleri olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bu sayede birleşip Urartu devletini kurabilmişlerdir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir ayrıntı şudur ki, her ne kadar klan yapının binlerce yıldır devam ettiğini belirtmişsek de, bölgede bugün var olan halkların binlerce yıl önceki halklar olduğu hususunda kesin bilgiler yoktur. Mevcut arkeolojik bilgiler de bu konu hakkında somut bilgiler vermekten uzaktır. Tek başına Arkeoloji biliminin de bu konu hakkında bilgi vermesi imkânsızdır.

Bunun diğer bir nedeni ise bu klan tarzı yaşantının yukarıda bahsedildiği gibi konargöçer bir yaşam tarzının da zaman zaman uygulamasıdır. Dolayısıyla hayatın gereği olarak yapılan basit araç gereçler ve yapılar, zamanımıza ulaşmada sıkıntı çekmiştir. Yine bu konu ile ilgili olarak binlerce yıl boyunca bölgede yaşanmış olan içsel ve dışsal göçleri de göz önüne almak gerekmektedir ¹².

Tüm bu veriler hep birlikte değerlendirildiği zaman klan tarzı yapının binlerce yıldır devam ettiği hususunda bir sıkıntı olmamakla birlikte, aynı zaman dilimi içinde aynı halkların yaşamış olduğu bilgisi kesinlikle bu veriler bakılarak ulaşılabilecek bir sonuç değildir.

Binlerce yıl süren bu süreci etkileyen göçlerin başında İran ve Van bölgesi göçleri gelmektedir. Altan Çilingiroğlu'na göre M.Ö. 1450–1400 yılları arasında Batı İran'a gelen halklar ile Van bölgesine gelen Uruadri ülkesi halklarının tarihleri aynı olmalıdır ¹³. Bu ve benzeri dinamikleri göz önünde bulunduracak olursak bölgede bugün mevcut olan klanların Hurri ve Urartu döneminde de var olduğu kanısına varmak yanlış olacaktır. Ancak bizim burada amacımız 3000 yıla yakın bir zaman dilimi kapsayan bu süreçte hangi ırkların burada bulunduğundan ziyade, nasıl bir sistem içinde yaşadıklarıdır.

Çünkü Asur kaynaklarında belirtilen sayısı bazen 60'a varan Doğu Anadolu Bey veya Aşiret reislerinin nasıl kısa bir zaman dilimi içinde Uruadri ve Nairi konfederasyonları altında birleşip Urartu devletini kurdukları önemli bir konudur.

¹² ÇİLİNGİROĞLU 1987: 110–111.

¹³ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 4.

Elbette ki bu oluşumun gerçekleşmesi için birçok ortak özellik gerekmektedir. Özellikle sınır kısımlarında bulunan Beyler'in neden Asur ile değil de Van bölgesindeki Nairi beylikleri ile birleştiği düşünülmesi gereken bir konudur. Bunda elbette ki en önemli etmenlerin başında kan bağı bağlantısı gelmektedir.

Yine sosyolojik, psikolojik ve kültürel etkenlerde bu birliktelik için ortam hazırlamıştır. Hurriler'den sonra meydana gelen Beylikler döneminin Urartu Krallığına dönüşmesi sürecini anlayabilmek için, bölgenin siyasi tarihinden ziyade; kültürel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve iklimsel değişikliklerinin de incelenmesi son derece önemli ve uygulanması araştırılması zorunlu bir konudur.

Biz ise tez konumuzun bu bölümünde elimizden geldiğince klan tarzı yapıyı ve klan yapısının iklimsel koşullara bağlı olarak göstermiş olduğu ekonomik değişimleri ve yaşam biçimlerini belirterek bu bağlamda Hurri-Urartu dönemi ile günümüz arasında bir bağlantı kurmayı amaçladık.

Bir kısmı uzmanlık alanımız olmayan bu konunun burada derinlemesine anlatılması mümkün değildir. Ancak gerek 7000 yıla yakın bir süredir, köklü olarak değişime uğramamış bölge iklimi başta olmak üzere¹⁴. günümüzde var olan klan-aşiret yapısının, konumuzla ilgili olan dönemlerde de benzer olduğu göz önüne alınacak olursa, göçebe yaşam tarzı ile klan yapısının burada bahsinin geçmesi gerekli olarak görünmüştür.

Tarih öncesi dönemlerin kabaca bulunan çanak çömlek veya diğer buluntularla tarihlenmesine gitmek ve Tarihi çağlarında sadece siyasi tarih bağlamında değerlendirilmesinin yapılması günün olağan ve değişen şartlarına pekte yararlı olmamakla birlikte Tarihi sürekli olarak bir kısır döngü içinde bırakmaktadır.

¹⁴ ERDEM 2009: 15

I. BÖLÜM

ERKEN DEMİR ÇAĞI BEYLİKLERİ DÖNEMİNE GİDEN SÜREÇ

A) Demir Çağının Başlaması

Yerleşik yaşama geçiş örneğinde olduğu gibi, toplumların çağ atlaması şüphesiz ki onları muazzam derecede etkileyecek hadiselerle alakalı bir durumdur. Yerleşik yaşama geçişi, tarımın başlaması karakterize etmektedir. Bazen bu gibi değişiklikler toplumların kendi iradesiyle gelişirken, bazen de doğa hâkimiyeti söz konusudur. Ege göçleri veya Kavimler göçü ya da Kuzey göçleri ¹⁵ olarak bilinen, göçler ise tamamen toplumların kendi iradeleriyle ilgili bir durumdur. Ege göçleri Anadolu'da var olan merkezi devletlerin yıkımına neden olup, Frigya Devleti'nin kurulmasına kadar olan yaklaşık 400 yıllık süre için Anadolu'yu karanlık çağa mahkûm etmiştir.

Bununla birlikte Ön Asya Coğrafyası ile Ege Bölgesi için artık yeni bir dönem olan Demir Çağı başlamıştır. Şüphesiz bu durumun en büyük sebebi merkezi Hitit yönetiminin göç sonrası dağılmasıdır ¹⁶.

M.Ö. 13. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl başında olmak üzere iki defa yinelenen bu göç harekâtı için Mısır kaynaklarına bakmak en sağlıklı sonucu vermektedir ¹⁷. Mısır Abidelerinde bu göç hareketi ile ilgili tasvirli bilgi bulunmaktadır¹⁸ Göç sonrası Anadolu bu devir için hem Tarihi ve hem de Arkeolojik olarak kısır bir döneme girmiştir. Ancak kaçınılmaz olan gerçek Tunç Çağı'nın yerine artık Demir Çağı'nın başlamış olmasıdır. Asur Devleti ise bu dönemde artık Kuzey Suriye ile ilgilenmeye

¹⁵ ÇAPAR 1987: 13.

¹⁶ ÇİLİNGİROĞLU 1987: 13.

¹⁷ MEMİŞ 2009: 161.

¹⁸ KINAL 1998: 230

başlamıştır. Bu alakası ise onları Nairi toplumlarıyla karşı karşıya getirmiştir ¹⁹. Bu durum ise Nairi toplumlarının birleşerek Urartu Devletini kurmasına neden olmuştur. Kısa sürede büyüyen Urartu devleti dönemin güçlü devleti olan Asur'a karşı koyabilecek duruma ulaşmıştır, şüphesiz bu durum Urartu'nun demiri iyi kullanmasıyla ilgilidir ²⁰.

İşte Ege göçleri ve sonrasında Hitit merkezi gücünün dağılmasıyla birlikte Anadolu ve Ön Asya toplumlarının Demir Çağı'na giriş süreci bu olaylarla cereyan etmiş ²¹. Tarihin sebep sonuç ilişkisi içerisinde her sonuç bir sonraki olayın sebebi durumuna gelmiştir.

B) Hurri-Karaz İlişkisi

Son kalkolitik ve İlk Tunç çağı boyunca bölgede sürekli olarak varlığını devam ettirmiş olan Karaz kültürü için; Khirbet Kerak- Bet Yerah, Dzhaparidze ve Chubinishvili “ Kura- Aras Kültürü ve Trans- Kafkasya gibi terimler önerilmiştir.

Bu kültürün keramiği için kullanılan diğer başlıca tanımlamalar ise “ Transkafkasya Bakır Çağı “ veya “ Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı Keramiği” şeklindedir. Yukarıda sıralanan tüm bu tekliflerin aslında Karaz kültürünü tam anlamıyla ifade etmediği daha sonra yapılan araştırmalar ve kazılar ışığında ortaya çıkmıştır, çünkü kültürün yayılım alanı ve keramiği, kültürel özelliklerini karşılamaktan uzaktır ²².

Yapılan analizlere göre M.Ö. 4. binyılın son çeyreği ile 2. bin yılın başlarına kadar yaklaşık 1500 yıl sürdüğü anlaşılmıştır. Erken Transkafkasya kültürü (Hurri) kendi arasında üç bölümde incelenmektedir.

¹⁹ KOCAMAN 2007: 2.

²⁰ BELLİ 1987: 89.

²¹ ÇİLİNGİROĞLU 1987: 108.

²² BİNGÖL 2003: 57.

- Erken Transkafkasya'nın birinci evresi M.Ö. 3250 ile 2650 yıllarını
- Erken Transkafkasya'nın ikinci evresi M.Ö. 2650 ile 2300 yıllarını
- Erken Transkafkasya'nın üçüncü evresi ise M.Ö. 2300–1750 yıllarını kapsamaktadır,

Bu kültür insanları el yapımı açıkılı, parlak ve metalimsi keramikler kullanmışlar²³ ve genellikle yayıldıkları bölgelere göre farklı mimari yapı tarzları ortaya koymuşlardır²⁴. Coğrafi ve iklimsel şartlar bu konuda belirleyici olmuştur. Tam olarak bu kültür unsuru Transkafkasya Bölgesi'nden, Doğu Anadolu, Batı İran ve Filistin Bölgesi'ne kadar geniş bir bölgede kültürlerini devam ettirebilmişlerdir.

Genel olarak göçebe bir kültür özelliği gösterdiği söylene de yerleşik yaşam belirtileri de tespit edilmiştir. Karaz kültürü'nün Khirbet Kerak'da ve Yanık Tepe'de belgelenen yuvarlak taş temel üstüne kerpiç yapıli evleri²⁵, onların bir dönem gerçekten göçebe olduklarını, göstermektedir ancak aynı tespit; Karaz kültürünün aynı zamanda yerleşik yaşam özelliği de gösterdiğini gözler önüne sermektedir. Yuvarlak evler göçebe çadır geleneğinin yerleşik yaşama yansımış hali olmaktan başka bir şey değildir.

Tabii bölgenin iklim şartları göz önüne alındığında Kars ve Erzurum bölgesi ile Suriye-Filistin bölgeleri arasında önemli farklar olduğu açıktır, çünkü sıcaklık değerleri iki bölge arasında oldukça önemli farklılıklara sahiptir, güneyde Suriye Filistin bölgesinde yapılan konutlar ile Doğu Anadolu'nun Kuzey Doğusunda yapılmış ve yapılması gereken mimari tarzın aynı olması mümkün değildir.

Karaz kültürünün keramikleri ise genellikle açıkılı siyah metalimsi kaplardır. Dış kısımları siyah iç kısımları ise doğal renkleri olan devetüyü rengindedir. Buna benzer çömlüklerin benzer olanları Cinis Höyük, Güzelova, Karaz, Pulur ve Sos Höyükte bulunmuştur²⁶.

²³ Bkz. Fotoğraf Kalatoloğu 24-25

²⁴ KOZBE 1989: 533.

²⁵ BALKAYA 1995: 16.

²⁶ CEYLAN 2001: 30.

Sonuç olarak Karaz kültürüne ait yapı katları arkeolojik kazılar ile tespit edilmiş ve belgelenmiştir, Karaz kültürünün etnik kökeni ile ilgili araştırmalar ise göstermiştir ki elde bulunan tüm arkeolojik veriler Karaz Kültürü'nün Hurriler ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur²⁷.

Bugün itibariyle bölgede yapılan çalışmalar göstermiştir ki, Kuzeyde Kafkasya'dan Güneyde Suriye'ye ve Doğuda Urmiye Gölünden Batıda Malatya-Elazığ kadar bu çok geniş alanda M.Ö. 4. Bin yılda güçlü bir kültür birliğinin bulunduğu anlaşılmıştır²⁸.(Harita 3)

Yukarda farklı isimlerle adlandırılan bu kültür için M.Ö. 4. Bin yıldaki en uygun isim Erken Hurri Kültürü gibi gözükmektedir²⁹. İki kısımda incelenen Hurri tarihinin kuruluş yıllarını kapsayan dönemine bakacak olursak; küçük devletlerden oluşan bir yönetim mekanizması göze çarpmaktadır. Ancak daha sonra ki döneminde ise Mitanni yöneticilerinin önderliğinde kurdukları daha güçlü bir merkezi devletten söz etmek gerekir.

Yukarı Mezopotamya'da III. Bin yılda etki alanına sahip olan Hurri Beylikleri³⁰. II. bin yıl boyunca ise Mezopotamya ile Anadolu arasında bir kültür köprüsü rolü üstlenmişlerdir. Kültürleri bölge toplulukları üzerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir³¹. M.Ö. 16. yy içinde ise farklı bir yapılanmaya giden bu beylikler, merkezi bir yönetim altında birleşerek M.Ö. 15. yy'da Hititlerin geçici zayıflığından faydalanarak Kuzey Suriye'yi bile işgal edebilmişlerdir. İ.Ö. 1471 yılında ise artık Mezopotamya'nın Kuzey sınırlarında soylu bir sınıfın başa geçmesiyle Hurriler Mitanni ismiyle etkin bir rol oynayacaklardı³². Fakat bu durum da uzun sürmemiştir.

M.Ö. 14 yy'da ise Mitanni hanedanlığının taht mücadelesine diğer bölge devletleri ilgisiz kalmamışlar, süregelen stratejik hamleler neticesinde Mitanni devleti Hititler'in Asurlu'lara karşı konuşlandığı bir tampon devlet haline

²⁷ BİNGÖL 2003: 61.

²⁸ ERZEN 1992: 15.

²⁹ ERZEN 1992: 16.

³⁰ KIRSCHBAUM 2004: 51.

³¹ ERZEN 1992: 94-96.

³² LLOYD 2003: 37

dönüşecekti³³. M.Ö. 13. yy'a bakacak olursak Asurlular'ın artık Mitanni üzerindeki baskıyı artırdığını görüyoruz³⁴. Aynı yüzyıl içinde ise Asur devletinin Şattura üzerindeki kesin zaferinden sonra Mezopotamya'daki 300 yıllık Hurri egemenliği sona ermiş olmakla birlikte, Hititler ve Asur için önem arz eden, Kuzey Suriye egemenliğinin yönü de belirlenmiş oluyordu. Asur Devleti bu gelişmelerden sonra, ekonomik ve siyasi olarak hızla büyümüş, ele geçirdiği Kuzey Suriye geçitleri sayesinde Anadolu ile Batı dünyası arasındaki ticareti kontrol altına almaya başlamıştır³⁵.

C) Hurri Urartu İlişkisi

M.Ö. 1274 yılında ise artık Asur kayıtlarında Uruadri isminden söz edilmeye başlanmıştır. 13. yy. başlarında ise Anadolu ve Yakın Doğu'da karmaşıklığı yol açan bir göç hareketi karşımıza çıkmaktadır. Bu göç hareketinin içinde bulunan halklardan birisi de Uruadri ülkesi halkı idi. Ancak bunlar Van gölü çevresine yerleşerek hali hazırda burada bulunan halklar ile beraber yaşama yoluna gitmişlerdir³⁶. Asur kralı Salmanassar I'in yazıtında bahsi geçen;

Rahipliğimin başlangıcında Uruadri ülkesi ayaklandı... Ordumu harekete geçirdim ve güçlü dağ kalelerine doğru sefere çıktım. İfadeleri Asurlular ile Uruadri halkının daha evvelden görüşüklerini birbirlerini tanıdıklarını belirtmektedir³⁷.

Bu ilişkilerin ise 13 ile 11. yy'lar boyunca Asur'un demir gereksinimini Kizzuwatna ve Nairi ülkelerinden almasından kaynaklandığı açıktır³⁸. Demir Çağı'nın başlarında Van gölü ile Batı İran'a gelen bu halkların geliş yönlerinin (Transkafkaslar) ve geliş tarihlerinin birbirinden çok farklı olmadığı kanaati genel kabul görmüştür. Keza her iki göç sonucunda da bölgede yeni bir kültürün varlığı arkeolojik verilerle tespit edilmiştir³⁹.

³³ KIRSCHBAUM 2004: 54.

³⁴ KIRSCHBAUM 2004: 55.

³⁵ ÇİLİNGİROĞLU 1984: 4.

³⁶ ÇİLİNGİROĞLU 1984: 5.

³⁷ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 1.

³⁸ ERZEN 1992: 5.

³⁹ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 4.

Uruadri isminin Yakın Doğu'da tarih sahnesine çıktığı M.Ö. 1274 tarihinden M.Ö. 858 yılına kadar olan kuruluş yılları Urartu tarihi farklı isimlerle değerlendirilmektedir. Urartu'nun arkaik çağı, Urartu'nun proto tarihi veya Beylikler dönemi bunlardan birkaç tanesidir ⁴⁰. Ancak Asur vesikalarında sıkça bahsi geçen birçok sayıda ki kral isimlerinin abartılı olması göz önüne alınacak olursa, bunların birer bey veya aşiret reisi olabilecekleri fikri daha mantıklıdır ⁴¹.

Urartu Krallığı'nı kuran bu halkların kökenleri ve Urartu'lar ile ilişkileri hususunda bugün bile tartışılan en önemli görüşlerden biri; Mitanni devletinin yıkılışından sonra bölgeye gelen Hurri topluluklarının bu halklar olabileceği fikridir. Bunun ana kaynağını ise dil yapılarındaki benzerlik oluşturmaktadır ⁴².

Ancak bu iki kavimin birebir aynı olmasından ziyade akraba oldukları düşünülmektedir ⁴³. Akrabalık için ileri sürülen diğer bir görüş ise Penteon meselesidir. Hurri ve Urartu tanrı ve tanrıçalarının kökenlerinin aynı olduğu neredeyse kesinlik kazanmıştır.

Toplum	Tanrı/Tanrıça	Toplum	Tanrı/Tanrıça
Urartu	Teişeba	Hurri	Teşup
Urartu	Huba	Hurri	Hepat
Urartu	Şivini	Hurri	Şimigi ⁴⁴

Tüm bu benzerlikler göz önüne alındığında Hurri ile Urartu devletlerinin bazı yönlerden benzerlik arz ettiği ortadadır. ⁴⁵ (Harita 4)

⁴⁰ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 24.

⁴¹ SEVİN 2003: 201.

⁴² ÇİLİNGİROĞLU 1994: 24.

⁴³ BELLİ 1982: 148.

⁴⁴ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 24-25.

⁴⁵ AKURGAL 2007: 124

D) Asur Yazılı Kaynakları Işığında Erken Demir Çağı

Bunlardan ilki I. Salmanassar dönemindeki yazıttır ve bu yazıtta şöyle bir ifade kullanılmıştır

*Rahipliğim başlangıcında Uruadri ülkesi ayaklandı, ordumu harekete geçirdim ve güçlü dağ kalelerine doğru sefere çıktım*⁴⁶.

Diğer metinler ise şöyledir;

Yine Assur kralı I. Salmanasar dönemine ait ikinci bir metinde ise şöyle denmektedir.

*Himme, Uadkun, Bargun, Salua, Halila, Nilipahri, Zingun adlı sekiz ülkeyi ve bunlara ait askeri güçleri ele geçirdim. 51 kenti zaptettim, yaktım, mallarına haraç olarak el koydum. Tüm Uruadri ülkesini üç günde Tanrım Assur'un ayaklarına dize getirdim*⁴⁷.

Asur'da bir sarayın yeniden yapımı sırasında kaleme alınan bir yazıtta Tukulti-Nunurta kendisini Babil, Summer, Akkad ve Nairi ülkesinin de kralı olarak göstermiş olup beyanının şöyle devam ettirmektedir.

*Patikalardan benden önce hiçbir kralın bilmediği, yolu olmayan uzak dağları geçtim. Nairi ülkesinin 43 kralı savaşmak için karşıma dikildi. Onlarla savaştım ve saltanatlarına son verdim*⁴⁸.

I. Tiglat- Pileser saltanatının ilk yıllarında Van gölü kıyılarındaki krallar üzerine askeri bir sefer düzenlemiştir.

*Zorluklarla dolu yollardan ve geçmiş günlerin krallarının görmediği dik geçitlerden Yukarı Deniz'in kıyısında yer alan irak ülkelerin üzerine yürüdü*⁴⁹.

⁴⁶ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 1.

⁴⁷ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 5.

⁴⁸ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 6.

⁴⁹ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 7.

Assur kralı aynı yazıtta 23 Nairi kralının ordularını topladığını ve kendisi ile savaşmak üzere ilerlediğini belirtir. Savaşın sonucu ise Assur kralı tarafından şöyle açıklanmıştır.

*Korkunç silahlarımla saldırdım ve geniş topraklara yayılan ordularımı Adad'ın yarattığı bir sel gibi tahrip ettim. Dağların yüksek yerlerini ve kentlerinin etrafını savaşçılarının ölü vücutları ile doldurdum. Savaşta 120 adet savaş arabası ele geçirdim. Nairi ülkelerinin 60 kralını, kendilerine yardıma gelenler ile birlikte mızrağımın ucunda Yukarı Deniz'e doğru kovaladım*⁵⁰.

Van Gölü'nün kuzeybatısında Yoncalı'da bulunan ve Yoncalı yazıtı olarak bilinen yazıtta ise Assur kralı I. Tiglat- Pileser ile Nairi kralları arasındaki savaşın Yoncalı civarında yapıldığını belirtilmektedir. Bu yazıt Assur ordusunun M.Ö. ikinci bin yılın sonlarında Van Gölü Havzası'nda hangi noktalara kadar ilerleyebildiğinin kanıtıdır. Assur kralı bu yazıtta bölgedeki sınırlarını da çizmektedir.

*Tiglat- Pileser, güçlü kral, evrenin kralı, Assur ülkesinin kralı, dört ülkenin kralı, Tumme'den Daiaeni'ye dek uzanan Nairi ülkesinin fatihi, Kirhi'den Büyük Deniz'e kadar yer alan ülkelerin fatihi*⁵¹.

Aynı seferde Nairi koalisyonunun bir başka önemli beyliği olan Daiaeni ülkesi de ele geçirildiği ve Daiaeni kralı Sieni yakalanarak Assur ülkesine götürüldüğünden bahsedilir. Nairi koalisyonu içindeki Daiaeni'nin ayrı bir krallık olarak betimlenmesi ve bağımsız bir krala sahip olması beyliklerin sistemini anlamamız bakımından önemlidir⁵².

⁵⁰ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 7-8.

⁵¹ ÇİLİNGİROĞLU 1994: 8.

⁵² ÇİLİNGİROĞLU 1994: 9.

E) Doğu Anadolu'da Erken Demir Çağı Buluntusu Veren Önemli Merkezler

- Adı: AKÇAKALE ⁵³
Yeri: Ardahan_Çıldır_Akçakale Köyü
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı
- Adı: ARSLANTEPE ⁵⁴
Yeri: Malatya_Merkez_Bahçebaşı
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı
- Adı: DİLKAYA HÖYÜĞÜ ⁵⁵
Yeri: Van_Edremit_Dilkaya
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Dilkaya Höyük'te kazı yapılmış olup Erken Demir Çağ kendisini III. Tabaka ile temsil etmektedir.

- Adı: ERNİSÜNSELİ ⁵⁶
Yeri: Van-Muradiye_Ünseli
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı
- Adı: HABİBUŞAğI KALE ⁵⁷
Yeri: Elazığ_Baskil_Habibuşağı
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

⁵³ CEYLAN 2008_b: "Akçakale" :

⁵⁴ CEYLAN 2008_b: "Arslantepe"

⁵⁵ BELLİ-KONYAR 2003: 77

⁵⁶ BELLİ 2000: 175–180.

⁵⁷ CEYLAN 2008_b: "Habibuşağı Kale"

Adı: KARAGÜNDÜZ⁵⁸

Yeri: Van_Merkez_Karagündüz

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Karagündüz yerleşmesi Türkiye sınırları içerisinde Erken Demir Çağı'nın tabaka olarak tespit edildiği yerleşmelerden birisidir. 1956 yılında C.A. Burney tarafından tespit edilen yerleşmenin A. Erzen tarafından 1959 yılında kazısına başlanmış 1994 yılında ise Veli Sevin tarafından tekrar kazılmıştır. Erken Demir Çağı höyüğün 5. Yapı katında tespit edilmiştir.⁵⁹

Adı: KORUCUTEPE⁶⁰

Yeri: Elazığ_Merkez_Aşağı İçme

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Adı: NORŞUNTEPE⁶¹

Yeri: Elazığ_Merkez_Alışam

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Adı: VAN KALESİ HÖYÜĞÜ⁶²

Yeri: Van_Merkez_Merkez

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı, Geç Demir Çağı

Adı: YONCATEPE⁶³

Yeri: Van_Merkez_Yukarı Bakraçlı

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

⁵⁸ BELLİ-KONYAR 2003: 77

⁵⁹ ERDEM 2009: 176

⁶⁰ CEYLAN 2008_b: "Korucutepe"

⁶¹ CEYLAN 2008_b: "Norşuntepe"

⁶² CEYLAN 2008_b: "Van Kalesi Höyüğü"

⁶³ BELLİ-KONYAR 2000: 181-190.

Yoncatepe, her ne kadar yivli keramiklerinden dolayı Erken Demir Çağı kalesi olarak kazılmaya başlanmışsa da sonrasında geç Urartu dönemine ait olan bir yerleşme olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte Yoncatepe’de bulunan yivli keramikler Urartu öncesi dönemin, halk tarafından bir gelenek olarak devam ettirildiğini göstermesi bakımından önemlidir.(Ek 2)

Adı: ABBASINDÜZÜ⁶⁴

Yeri: Iğdır-Merkez- Melekli

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı-, Orta Demir Çağı

Adı: AKSIRAV KALE VE YERLEŞİMİ⁶⁵

Yeri: Van-Erciş-Aksırav (Bayramlı) Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Adı: ÂŞIK HÜSEYİN KALELERİ VE MEZARI⁶⁶

Yeri: Iğdır-Tuzluca

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı: Gri mal grubuyla buluntular Erken Demir Çağı dönemini karakterize eder.

Adı: ATAKÖY HÖYÜK⁶⁷

Yeri: Kars-Merkez-Ataköy

Arkeolojik buluntu: Erken Demir, Geç Demir

Adı: ATATEPE⁶⁸

Yeri: Iğdır-Merkez

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Post Asur Dönemi

⁶⁴ CEYLAN 2008_b: “Abasındüzü”

⁶⁵ CEYLAN 2008_b: “Aksırav Kale ve Yerleşimi”

⁶⁶ BELLİ-KONYAR 2003: 9.

⁶⁷ CEYLAN 2008_b: “Ataköy Höyük”

⁶⁸ CEYLAN 2008_b: “Atatepe”

Adı: AZAT HÖYÜK⁶⁹
Yeri: Kars-Merkez-Azat köyü
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Adı: BOHANİS NEKROPOLÜ⁷⁰
Yeri: Van-Gürpınar-Alnıak köyü
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Adı: KALE 2⁷¹
Yeri: Elazığ-Merkez-Köfte köyü
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Kale M.Ö. 2. bin yılbaşında ve Erken Demir Çağı'nda iskân görmüştür.

Adı: KALEKÖY KALESİ⁷²
Yeri: Elazığ-Merkez-Kale köyü
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Kale tüm demir Çağı boyunca kullanılmıştır.

Adı: KARA CELO KALE- YERLEŞİMİ⁷³
Yeri: Van-Erciş ilçesi
Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Kalenin ilk yerleşim tarihi Erken Demir Çağı'na denk düşmektedir.

⁶⁹ CEYLAN 2008_b: "Azat Höyük"

⁷⁰ BELLİ-KONYAR 2003: 89

⁷¹ CEYLAN 2008_b: "Kale 2"

⁷² CEYLAN 2008_b: "Kaleköy Kalesi"

⁷³ CEYLAN 2008_b: "Kara Celo Kale- Yerleşimi"

Adı: KARAKOYUNLU KALESİ⁷⁴

Yeri: Iğdır-Karakoyunlu ilçesi

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Bu kalede Erken Demir Çağı'na ait yaklaşık 130 mezar bulunmuştur. Karataş Kalesi çanak, çömlek ve mimari yapı özellikleri dikkate alındığında tipik Erken Demir Çağ dönemi yerleşmesidir.

Adı: KERTENKELE KALESİ⁷⁵

Yeri: Ağrı-Doğubayazıt-Gökçekaynak köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı (Yivli kaplar, ezgi taşları)

Kertenkele Kalesi Urartu öncesi dönem için önemli merkezlerden birisidir. Kalede gri ve açıkli mallar ile yivli keramikler bulunmuştur. Yine burada bulunan ikili ve üçlü emzikli kaplar Elazığ-Malatya Nekropollerindekilerle aynıdır.

Adı: MUSAVA MEZARI⁷⁶

Yeri: Van-Muradiye-Devetaş Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Adı: PANZ KALESİ⁷⁷

Yeri: Van-Merkez-Çolpan Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Adı: PAŞAÇAYIRI⁷⁸

Yeri: Kars-Merkez-Merkez

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Geç Demir Çağı

⁷⁴ CEYLAN 2008_b: “Karakoyunlu Kalesi”

⁷⁵ CEYLAN 2008_b: “Kertenkele Kalesi ”

⁷⁶ BELLİ-KONYAR 2003: 24

⁷⁷ BELLİ-KONYAR 2003: 10.

⁷⁸ CEYLAN 2008_b: “Paşaçayırı”

- Adı: PINARCIK ⁷⁹
- Yeri: Ağrı-Doğubayazıt-Pınarcık Köyü
- Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı
- Adı: POYRAZ ⁸⁰
- Yeri: Elazığ-Merkez-Poyraz Bucağı
- Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı
- Adı: SEYRANGAH TEPE ⁸¹
- Yeri: Malatya-Battalgazi-Kuluşağı Köyü
- Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Seyrangah tepe tabakalarının Erken Demir Çağı'na ait küçük bir yerleşmeye ait olduğu düşünülmektedir.

- Adı: ŞORİK KALESİ VE NEKROPOLÜ ⁸²
- Yeri: Ağrı- Doğubeyazıt
- Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı
- Adı: ŞEHİR PAZARI NEKROPOLÜ ⁸³
- Yeri: Van-Erciş-Merkez
- Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

⁷⁹ CEYLAN 2008_b: "Pınarcık"

⁸⁰ CEYLAN 2008_b: "Poyraz"

⁸¹ CEYLAN 2008_b: "Seyrangah"

⁸² BELLİ 2000: 366-367

⁸³ CEYLAN 2008_b: "Şehir Pazarı Nekropolü"

Adı: ŞORİK KALESİ⁸⁴

Yeri: Ağrı-Doğubayazıt-Merkez

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı: Gri ve yivli keramik buluntularının bulunduğu önemli merkezlerden birisidir.

Adı: TEPERİZ MEZARLIĞI⁸⁵

Yeri: Ağrı-Doğubayazıt-Çetenli Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Mezarlık etrafında gri yüzlü ve yivli çanak, çömlek parçaları bulunmuştur.

Adı: TİLKİTEPE⁸⁶

Yeri: Kars-Selim-Yolgeçmez Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Tiklitepe'de Erken Demir Çağına ait bir mezar bulunmuştur.

Adı: TOP MEZAR HÖYÜK⁸⁷

Yeri: Erzurum-Pasinler-Kurbançayırı köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Adı: TOPYOLU MEZARLIĞI⁸⁸

Yeri: Ardahan-Çıldır-Kakaç köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

⁸⁴ BELLİ-KONYAR 2003: 14-18.

⁸⁵ CEYLAN 2008_b: "Teperiz Mezarlığı"

⁸⁶ CEYLAN 2008_b: "Tilkitepe"

⁸⁷ CEYLAN 2008_b: "Top Mezar Höyük"

⁸⁸ CEYLAN 2008_b: "Topyolu Mezarlığı"

Adı: UNCULAR NEKROPOLÜ⁸⁹

Yeri: Van-Erciş-Uncular Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Uncular Nekropolü çanak, çömlek ve mimari özelliği ile Erken Demir Çağı'nı karakterize etmektedir. Keramikler içerisinde yivli keramiklerde tespit edilmiş durumdadır⁹⁰. Burada bulunan yivli keramikler bizim incelediğimiz keramikler içerisinde bulunan yivli keramiklerle benzerlik göstermektedir.

Adı: ÜLKÜTEPE YERLEŞMESİ⁹¹

Yeri: Iğdır-Karakoyunlu

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı

Erken Demir Çağına ait mezarlar bulunmuştur.

Adı: YERLİKAVAK HÖYÜK⁹²

Yeri: Kars-Akyaka-Üçpınar Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Geç Demir Çağı

Adı: YUKARI SAĞMALI NEKROPOLÜ⁹³

Yeri: Van-Muradiye-Yukarı sağmalı Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı

Adı: YUKARI SÖYLEMEZ KALESİ⁹⁴

Yeri: Erzurum-Karayazı-Yukarı söylemez Köyü

Arkeolojik buluntu: Erken Demir Çağı, Geç Demir Çağı

⁸⁹ BELLİ-KONYAR 2003: 29

⁹⁰ BELLİ-KONYAR 2003: 29.

⁹¹ CEYLAN 2008_b: "Ülkütepe Yerleşimi"

⁹² CEYLAN 2008_b: "Yerli Kavak Höyük"

⁹³ BELLİ-KONYAR 2003: 22

⁹⁴ CEYLAN 2008_b: "Yukarı Söylemez Kalesi"

F) Türkiye Sınırları İçinde Erken Demir Çağı Tabakasına Ulaşılmış Önemli Merkezler

1-SOS HÖYÜK ⁹⁵

BÖLGESİ	Doğu Anadolu
TABAKALANMASI	I.Katman Ortaçağ, II. Katman Ortaçağ, III. Katman Erken Demir Çağı
KAZI BAŞKANI	S. Güneri
YILI	1987
AÇIKLAMASI	Keramik buluntularının yanı sıra Sos höyük kazısında Erken Demir Çağı'nın temsil edildiği tabakaya ilişkin olarak mimari yapı kalıntısı da tespit edilmiştir. Ancak Sos höyük 1994 ile 2003 yılları arasında Sagona başkanlığında tekrar kazılmıştır. Sagona ise Sos höyük tabakalanmasının aşağıdaki gibi tespit etmiştir.

2-SOS HÖYÜK ⁹⁶ (İkinci Kazı Sezonu)

BÖLGESİ	Doğu Anadolu
TABAKALANMASI	I. Katman Ortaçağ, II. Katman Post Ahemenid, III Katman Geç Demir IV. Katman ise Erken Demir Çağı'na tekabül etmektedir. Bu tabakalanma M.Ö. 3500–3000 yıllarındaki Geç Kalkolitik Çağa kadar uzanmaktadır.
KAZI BAŞKANI	Sagona
YILI	1994–2003
AÇIKLAMASI	Sos höyüğün Geç Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar kesintisiz olarak iskân gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da höyüğün ne kadar önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

⁹⁵ ERDEM 2009: 155

⁹⁶ ERDEM 2009: 156

3-LİDAR HÖYÜK ⁹⁷

BÖLGESİ	Güney Doğu Anadolu Bölgesi
TABAKALANMASI	Erken Demir Çağı 6d, 6e1 ve 6e2 tabakalarıyla temsil edilmiştir.
KAZI BAŞKANI	H. Hauptmann
YILI	1979–1987
AÇIKLAMASI	Genç Tunç Çağı ile Orta Demir Çağı arasında iskan görmüş olan höyükte, Erken Demir Çağına ait yivli keramikler sadece bu tabakalarda tespit edilmiş olup, Urartu dönemine ait Orta Demir Çağında yivli keramiklere rastlanılmamıştır.

4-HAKEMİ USE ⁹⁸

BÖLGESİ	Güney Doğu Anadolu Bölgesi
TABAKALANMASI	I.Tabaka Erken Demir Çağı ile Yeni Asur, II. Tabaka Geç Tunç Çağ ile Orta Asur ve III. Tabaka Geç Neolitik ile Hassuna- Samara dönemi temsil etmektedir.
KAZI BAŞKANI	H.Tekin
YILI	2001 yılı ve sonrası
AÇIKLAMA	Kızıl kahverengi hamurlu ve astarsız olan yivli keramiklerin bulunduğu Hakemi Use yerleşmesinde Sos Höyük'ün aksine aralıklı ve seyrek bir iskân tespit edilmiştir.

⁹⁷ ERDEM 2009: 226

⁹⁸ ERDEM 2009: 235

5-DİLKAYA HÖYÜK⁹⁹

BÖLGESİ	Doğu Anadolu Bölgesi
TABAKALANMASI	I.Tabaka Ortaçağ, II. Tabaka Orta Demir, III. Tabaka Erken Demir, IV. Tabaka Erken Tunç (Erken Tunç tabakası ise kendi arasında 4 kısma ayrılmıştır.
KAZI BAŞKANI	Altan Çilingiroğlu
YILI	1984–1991
AÇIKLAMA	Höyük Erken Tunç Çağından Ortaçağ'a kadar iskan görmüş olup Erken Demir Çağı'nda bu höyükte kendini tabaka ile temsil etmektedir. Erken Demir Çağı'na ilişkin tabakada ortaya çıkarılan kapların çoğunluğunu yivli keramikler oluşturmaktadır. Höyükte ayrıca Erken Demir Çağına ilişkilendirilen mimari unsurlarda tespit edilmiştir.

6-KARAGÜNDÜZ¹⁰⁰

BÖLGESİ	Doğu Anadolu Bölgesi
TABAKALANMASI	I.Tabaka Ortaçağ, II. Tabaka Ortaçağ, III. Tabaka Geç Demir Çağı, IV. Tabaka Orta Demir Çağı, V. Tabaka Erken Demir Çağı, VI. Tabaka Orta Tunç ve Geç Tunç, VII. Tabaka Erken Tunç. Orta Demir Çağ tabakası kendi arasında üç ayrı kısma ayrılmıştır.
KAZI BAŞKANI	Veli Sevin
YILI	1994–1999
AÇIKLAMA	Mimari kalıntı ile kendisini temsil eden Erken Demir Çağı tabakasında ayrıca tahıl ambarları ve yivli keramiklerde tespit edilmiştir ¹⁰¹ . Yine Karagündüz Nekropolü'nde yer alan diğer bir önemli olay oda mezarlardır.

⁹⁹ ERDEM 2009: 171–172

¹⁰⁰ SEVİN-KAVAKLI 1996: 23.

¹⁰¹ ERDEM 2009: 174

Karagündüz oda mezarlarında bazen iskelet sayısı 80'e kadar ulaşabilmektedir ki bu mezarın büyüklüğü ile ilgilidir.

7-TEPECİK ¹⁰²

BÖLGESİ Doğu Anadolu Bölgesi

TABAKALANMASI Erken Tunç- Erken Demir- Ortaçağ

KAZI BAŞKANI Ufuk Esin

AÇIKLAMA Erken Demir Çağı bu höyükte kendisini 2a tabakası ile temsil ettirmiş olup taş temelli kerpiç duvarlı yapılar tabakanın mimari tarzını yansıtmaktadır ¹⁰³. Yedi bin yıllık bir iskâna sahip olduğu anlaşılan Tepecik höyükte Mezopotamya ve Anadolu kültür etkileşiminin izleri bulunmaktadır.

8-KORUCUTEPE ¹⁰⁴

BÖLGESİ Doğu Anadolu Bölgesi

TABAKALANMASI Erken Demir Çağı K tabakası ile temsil edilmiş.

AÇIKLAMA Taş temelli Mimari yapı özelliklerine sahip Erken Demir Çağı tabakasında belirgin bir Erken Demir Çağı tabakası tespit edilmiştir. Erken Demir Çağı'na ait keramiklerin elde yapıldığı anlaşılmakta bu duru ise Norşuntepe ile bir benzerlik göstermektedir. Geç Tunç Çağı keramikleri çarkta yapılmış iken Erken Demir Çağı keramikleri el yapımıdır.

¹⁰² UFUK 2000: 128.

¹⁰³ ERDEM 2009: 199.

¹⁰⁴ ERDEM 2009: 201-202.

9- DEĞİRMEN TEPE ¹⁰⁵

BÖLGESİ	Doğu Anadolu Bölgesi
TABAKALANMASI	Erken Demir Çağı C yapısı ile temsil edilmiştir.
KAZI BAŞKANI	Refik Duru
YILI	1974

AÇIKLAMA Değirmentepe kazısı ile veriler hep birlikte değerlendirildiğinde Norşuntepe ile bir paralellik ve benzerlik söz konusudur. Ancak merkez yeterince kazılmamıştır. Mimari ve keramik özelliği ile Norşuntepe ile büyük oranda aynı özelliği gösteren merkezde yivli keramiklerde bulunmuştur.

10-KALEKÖY ¹⁰⁶

BÖLGESİ	Doğu Anadolu Bölgesi
TABAKALANMASI	Erken Demir Çağı- Geç Demir Çağı
KAZI BAŞKANI	T.Bakır ve Altan Çilingiroğlu
AÇIKLAMA	Merkez tüm Demir Çağı boyunca iskân görmüş olup Erken Demir Çağı kendisini IV. Tabaka ile temsil ettirmiştir.

¹⁰⁵ DURU 2000: 130-131.

¹⁰⁶ ERDEM 2009: 205-206.

G) Türkiye Sınırları Dışında Erken Demir Çağı Tabakasına Ulaşılmış Önemli Merkezler

1- HASANLU: Hasanlu İran'da bulunan Urmiye Gölü'nün güneybatısında bulunmaktadır. Kazı alanı proje kapsamında Amerika'daki Pennsylvania Üniversitesince on kazı sezonu boyunca kazılmıştır. Batı İran'ın Demir Çağı kronolojisi Hasanlu'ya göre şekillendirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında Dyson VI. Tabaka sonrasını bulunan gri keramiklerden yola çıkarak yeni bir halkın buraya göçü ile açıklamış ve V. Tabakayı Erken Demir Çağı olarak isimlendirmiş ve bu süreci M.Ö.1450 yılından başlatmıştır.¹⁰⁷ Bu tarihleme metodu anlaşıldığına göre gri keramik temel alınarak yapılmış, ancak bu durum ise, Doğu Anadolu ile Batı İran arasında tarihleme konusunda farklılık meydana getirmiştir. Keza Doğu Anadolu için Demir çağlarının başlangıcı Ege göçleriyle ilişkilendirilerek M.Ö. 1200 tarihine tekabül ettirilmektedir.¹⁰⁸ Kalkolitik çağdan itibaren iki bölgenin de Mezopotamya etkisi altında oldukları gözlenmektedir. Tunç çağında ise ETR kültürü net bir şekilde gözlenmektedir¹⁰⁹. Bu durum iki bölgenin tarih öncesi çağlarının aynı dizilimde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

2-HAFTAVAN TEPE. Yine Urmiye Gölü'nün bu kez kuzeybatısında bulunan Haftavan Tepe'de yapılan kazılarda, yerleşmenin V. Tabakası Hasanlu'da olduğu gibi Demir I, dönemine tekabül etmektedir. (EDÇ) Gri malların (Ek 3) tespit edildiği yerleşmede, yivli keramiklere ulaşılamamıştır.¹¹⁰

3- METSAMOR: Ermenistan'ın Erivan kentinin güneyinde bulunan Metsamor, yerleşme ve mezarlık alanlarından oluşmaktadır. Yerleşmenin etrafı surlarla çevrilidir. Erken Demir Çağı, Metsamor'da III. Tabakada iki evreli olarak karakterize edilmiştir.¹¹¹ Nahçıvan ve Ermenistan bölgelerinde de Erken Demir Çağı, tıpkı Türkiye'de olduğu gibi, kale ve mezarlık alanlarıyla kendisini belli etmekte ve

¹⁰⁷ ERDEM 2009: 89.

¹⁰⁸ ÇİLİNGİROĞLU 1987: 108.

¹⁰⁹ ERDEM 2009: 88.

¹¹⁰ ERDEM 2009: 107.

¹¹¹ ERDEM 2009: 134.

elde edilen bilgilerin çoğu genellikle mezarlık alanlarından bulunmaktadır.¹¹² Müzede incelediğimiz keramikler içerisinde ağırlıklı olarak bulunan yivli keramikler Erken Demir Çağı ve Urartu dönemi ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmanın gidişatını Akyaka'dan Kars Müzesi'ne getirilen keramikler belirlemiştir. Keramikler içerisinde yivlilerin çoğunluğu oluşturmamasından dolayı tez içerisinde Urartu öncesi, Erken Demir Çağı, Tunç Çağı, Hurri- Karaz gibi dönemlerle ilgili çalışma yapmak zorunlu hale gelmiştir.

Ancak emin olduğumuz bir gerçek; demiri kontrol altında tutan Hitit'lerin Ege göçleri ile yıkılmasından sonra, Tunç Çağı'nın artık sona erdiği ve Demir Çağı'nın başladığıdır. Bunu Van bölgesinde yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında çok rahat olarak görebilmekteyiz. Urartu Devleti çalışmamızda bahsettiğimiz üzere Demir Çağı'nın meydana getirdiği bir organizasyondur. Ancak Tunç Çağı'dan, merkezi güçlerin meydana geldiği Demir Çağı'na geçiş aşamasında bölgede çeşitli yönetim mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Erken Demir Çağı dediğimiz süreç bu dönemi oluşturmaktadır.

¹¹² KONYAR 2004: 347.

II. BÖLÜM

AKYAKA'DAN KARS MÜZESİ'NE GETİRİLEN KERAMİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A) Tez içerisinde kullandığımız Keramik terimleri ve tanımları

Terimler:

Tez çalışmamızda keramikleri ile ilgili tanımlar yaparken, doğal olarak arkeoloji terminolojisine uygun terimler kullanılmıştır. Çalışmamızda taşınabilir bu kültür envanterleri için genel isim olarak *Keramik* tabirinin kullanılması tercih edilmiştir. Keramiklerin görüntü özellikleri için; çanak, çömlek, tabak, testi, vazo, küp, kâse gibi terimler kullanılırken, yapısal özellikleri içinse renk, astar, cidar, bezeme, yapım gibi terimler kullanılmıştır. Çanak ve çömlekler incelediğimiz eserler içerisinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Çanak ve çömlek ayırımı yapmak çoğu zaman güçtür, ölçüm yapmadan bazen ayırt edilmelerinde sıkıntı yaşanabilmektedir. Ancak genel olarak tanımlama yapacak olursak; ilk bakışta hemen tanımlanabilecek keramikler olan, şişe, maşrapa ve riton dışında kalan keramikler için ağız çapı ile yükseklik arasındaki orantı esas alınır. Ağız çapı yüksekliğinden daha fazla olan keramikler, çanak olarak nitelendirilmekte bu orantıya uymayan keramikler ise çömlek olarak nitelendirilmektedir¹.

Tarihi süreçte insanoğlunun en önemli atılımlarından biri de keramik yapımıdır. Hammaddesi kil olan keramikler yüksek ısıda pişirildiğinden dolayı kırıldıkları zaman eski formlarına yeniden döndürülemezlerdi. Olaya bu açıdan baktığımız zaman, bu durum bizler için sevindirici bir durumdur, keza kırılan keramikler günümüze kadar ulaşabilmişlerdir².

Keramikler yapım tarzları, pişirilme dereceleri, süsleme ve bezemeleri ile dönemleri hakkında çok detaylı bilgiler vermektedirler. Tipoloji tekniği C14 metodunun kullanılmasına rağmen önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir³.

¹ ÖZFIRAT 2001:9

² ÖKSE 1999: XIII

³ ÖZFIRAT 2001: 8

Tanımlar:

Renk: Keramiğin rengi varsa keramiğin kırık bir bölümünden tespit edilir. Keramik tüm halinde ve astarsız yüzeyden de renk tespiti yapılabilir. Çalışmada pişmeden dolayı oluşan renk değişimlerinden de bahsedilmiştir.

Astar: Keramiğin dış yüzeyine sulandırılmış kil ile uygulanan yöntemdir. Burada ki amaç kabın daha pürüzsüz bir yüzeye kavuşarak geçirgenliğini azaltılmasıdır.

Katkı oranı: Keramiklerin daha kolay biçimlendirilmesi ve dirençlerinin artırılması için hamur işleme sırasında hamur içine katılan taş veya bitki parçalarına katkı denir. Katkının ince veya orta katkılı olup olmadığı varsa yine keramiğin kırıklığından faydalanılarak tespit edilir.

Pişme Derecesi: Biçimlendirilmiş ve gölgede dinlendirilmiş bir keramiğin sağlamlığını artırmak için daha sonra fırınlama işlemi yapılır. Pişme derecesini anlamak için keramiğin cidarına veya yüzey kısmına bakmak yeterlidir.

Açıkı: Genellikle keramik tam kurumadan evvel çeşitli araçlar yardımıyla keramik yüzeyinde yapılan parlatma işlemine açıklama denir.

Yapım: Keramiklerin yapım tekniği el ve çark yapımı olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Çarkta yapılmış kapların görüntüleri daha düzgün olurken el yapımı keramikler biraz daha kaba bir işçilik belirtisi gösterirler.

B) Yivli Keramiklerin Fotoğrafları ve Tanımlanmaları

Envanter No:	1.4.2008
Cinsi:	Tek kulplu Çanak
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks 14.9cm, Gen 25.5cm, A.Ç 20.4cm, T.Ç 12 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Tek kulplu geniş ağızlı geniş kenarlı ağız kenarı dışa dönük pişmiş topraktan yapılmıştır, boyun ile gövde başlangıcı arasında derin kıvrımlı iki sıra yiv bulunmaktadır.

Envanter No:	2.4.2008
Cinsi:	Çömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri	Yks: 13,2 cm, Gen. 18.6 cm, A.Ç 13,2 cm, T.Ç. 10,5 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan yapılmış geniş ağızlı kısa boylu geniş gövdeli kazıma tekniğinde çentik motifi var. Ağız kenarı dışa dönüktür. Çizgi bezekli süslemesi vardır.

Envanter No:	3.4.2008
Cinsi:	Çanak
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODC
Ölçüleri:	Yükseklik 7,8 cm Ağız çapı 26,6 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açkı Durumu:	Açkılı
Tanımlanması	Pişmiş topraktan yapılmış yayvan ve üzerinde hiç bir süsleme yok dik ağız kenarlı çanağın, çevresinde keskin kıvrımlı yiv bulunmaktadır.

Resim 4

1894

- Envanter No:** 6.4.2008
Cinsi: Tek Kulplu Çömlek
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 15,3 cm Gen. 14 cm
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış, tek kulplu kısa boyunlu geniş karınlıdır, ağız kenarı dışa dönük olan bardağın boyun kısmında iki çizgi bant arasında yarım baklava motifi vardır ve bunun hemen altında karına doğru uzayan çizgi kazıma tekniğinde iç içe üçgen motifler onun bitiminde de yine iki çizgi bant arasında yarım baklava motifi yer alıyor.

Resim 5

1895

Envanter No:	7.4.2008
Cinsi:	Tek Kulplu ömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks 14,5 cm, A.Ç 12 cm T.Ç 8,2 cm Gen 15,3 cm
Renk:	Açık Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	El
Açkı Durumu:	Açkısız
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan yapılmış ağızdan boyuna dar tek kulplu geniş karınlı düz dipli düz ağızlı kısa boyunlu vazo üzerinde süsleme ve bezeme yok.

Envanter No: 8.4.2008
Cinsi: Testi
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks 13,9 cm Gen 12,6 cm T.Ç 5,6
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış Tek kulplu ağzı boyun kısmına kadar kırık gövdesinde 4 sıra keskin kıvrımlı yiv bulunmaktadır.

- Envanter No:** 11.4.2008
Cinsi: Kâse
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 6,4 cm A.Ç 8,6 cm Gen. 12,5 cm
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açkı Durumu: Açkılı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış geniş ağızlı kâsenin, ağız kenarında tek sıra yiv bulunmaktadır. Pişme nedeniyle rengi siyah alacalı olmuştur.

Resim 8

1901

Envanter No:	13.4.2008
Cinsi:	Çömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks. 11,4 Gen. 21 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan yapılmış olan çömlek; geniş ağızlı ve yayvan gövdelidir düz dipli olan çanağın üzerinde herhangi bir süsleme ve bezeme yoktur.

- Envanter No:** 14.4.2008
Cinsi: Tek kulplu Çömlek
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 12 cm Gen. 17 cm A.Ç. 12,5 cm T.Ç. 8 cm
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Katkı: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış geniş ağızlı geniş karınlı kısa boyunlu ve düz dipli olan vazunun ağız kenarı dik olup boyun kısmında iki adet keskin kıvrımlı yiv bulunmaktadır. Pişmeden dolayı gövde üzerinde yanmalar mevcuttur.

- Envanter No:** 15.4.2008
Cinsi: Çömlek
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 15,5 cm A.Ç. 14 cm Gen. 19,5 cm T.Ç. 9,5 cm
Renk: Kahve
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açkı Durumu: Açkılı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış geniş ağızlı geniş karınlı düz dipli olan vazunun ağız kenarı dışa dönük boyundan gövdeye geçişte üç adet yiv bulunmaktadır. Ayrıca dairesel çentik süslemeleri bulunmaktadır. .

- Envanter No:** 16.4.2008
Cinsi: Çömlek
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 16cm A.Ç. 15,4 cm Gen. 21,5 cm T.Ç.10,2 cm
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açkı Durumu: Açkılı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış geniş ağızlı şişkin karınlı düz dipli çanağın ağız kenarı dışa dönüktür, ağzı kırıktır, boyundan gövdeye geçişte iki sıra yiv bulunmaktadır. Çentik bezemelidir.

Envanter No:	17.4.2008
Cinsi:	Çift Kulplu Çömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks. 19,5 cm A.Ç. 18 cm Gen. 25,7 cm T.Ç. 11 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan çift kulplu çömleğin ağız kısmı geniş gövde kısmı şişkindir ağız kenarı dışa dönüktür süslemesi yoktur. Pişmeden dolayı siyah alacalı bir dış görüntüsü vardır.

Resim 13

1906

- Envanter No:** 18.4.2008
Cinsi: Çömlek- (Benzeri Yoncatepe Bknz. Şekil 2)
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 23,5 cm Gen. 31 cm A.Ç. 22,3 cm T.Ç. 12,5 cm
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açkı Durumu: Açkılı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış geniş ağızlı, şişkin gövdeli düz dipli ağız kenarı dışa dönüktür. Boyundan gövdeye geçişte bir sıra çentiğin altında ise üç sıra yiv bulunmakta yivlerin bitiminde ise yine bir sıra çentik bezemesi vardır.

Resim 14

1907

Envanter No:	19.4.2008
Cinsi:	Çömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks. 1cm A.Ç. 14,4 cm Gen. 20,5 cm T.Ç.9,2 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Kötü
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmeden dolayı rengi siyah alacalı olan Çömleğin gövde kısmında düzensiz sıralı yivler bulunmaktadır.

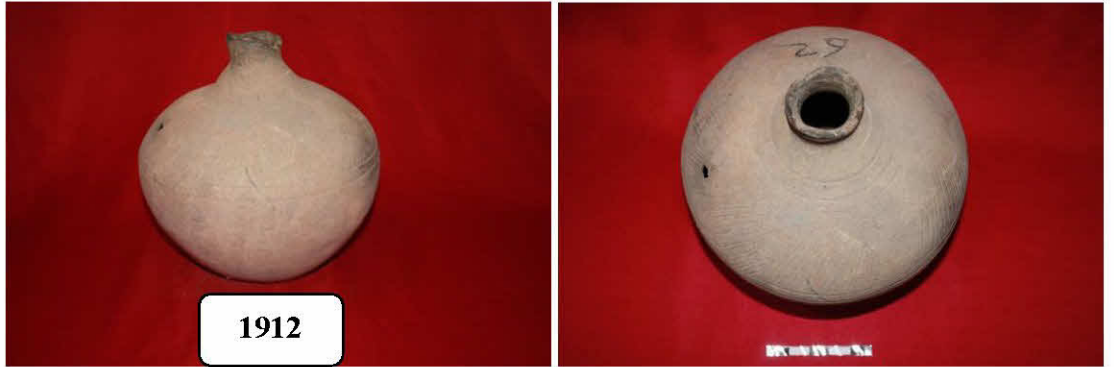
Envanter No:	20.4.2008
Cinsi:	Tek kulplu çömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks. 13,5 cm Gen. 15 cm T.Ç. 6,2 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan yapılmış tek kulplu, geniş ağızlı, geniş gövdeli, kısa boyunlu ve düz dipli çömleğin ağız kenarı dışa dönüktür kulpun ağız kısmında yer alan birleşme yerinde küçük üçgen bir tutamak yer alıyor süslemesi yoktur.

Envanter No:	21.4.2008
Cinsi:	Tek kulplu çömlek
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks. 11,9 cm Gen. 18 cm T.Ç. 9 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Kötü
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan yapılmış tek kulplu vazonun ağız kısmı geniştir ve gövdesi geniştir. Düz dipli olan vazonun boyun kısmında yatay şekilde üç sıra halinde yiv bulunmaktadır.

- Envanter No:** 23.4.2008
Cinsi: Çömlek (Benzeri Yoncatepe Bknz. Şekil 2)
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 14,8 cm A.Ç. 17,8 cm Gen. 26 cm T.Ç. 13 cm
Renk: Açık Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış Çömlek; geniş ağızlı, geniş gövdeli, ağzı dışa dönük, kısa boyunlu ve düz diplidir. Boyundan gövdeye geçişte iki sıra yiv arasında çentikler yer almaktadır.

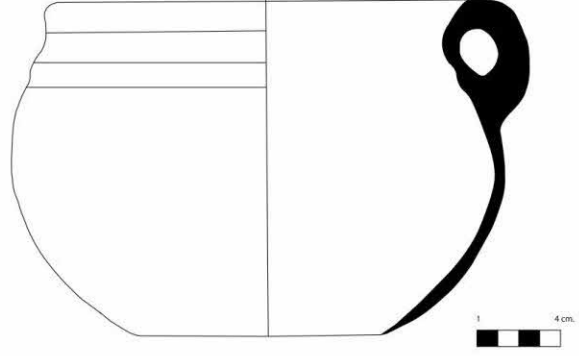

- Envanter No:** 24.4.2008
Cinsi: Testi
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: EDÇ- ODÇ
Ölçüleri: Yks. 24,5 cm Gen. 26 cm
Renk: Kahve Kiremit
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: Ağız kenarı kırık olan testinin boyundan gövdeye geçiş yerinde üç sıra yiv bulunmakta bu yiv kuşağının altında ise yarım baklava desenli motifin içinde yatay çizgiler iki adet çizgi bantla sonlandırılmıştır.

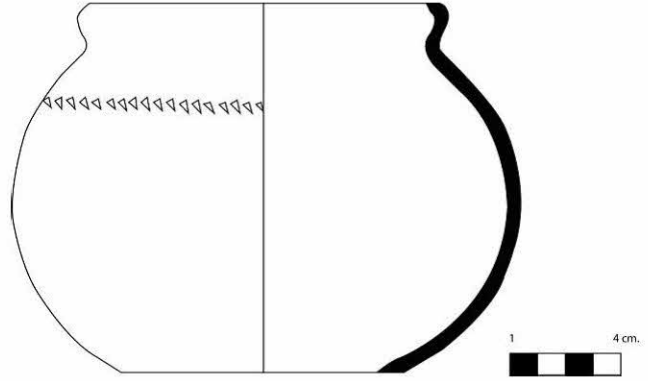

Envanter No:	36.4.2008
Cinsi:	Küp
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	EDÇ- ODÇ
Ölçüleri:	Yks. 31,6 cm Gen. 34 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Kısa boyunlu geniş gövdeli düz dipli olan küp bezemesizdir.

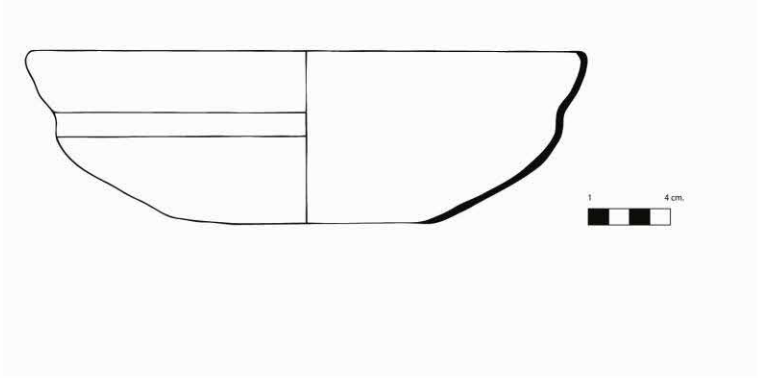
C) Keramiklerin izimleri

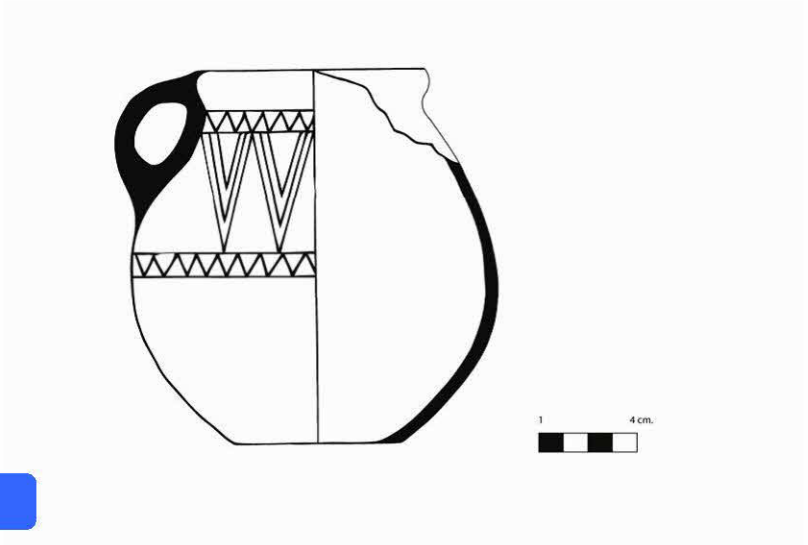
İZİM 1

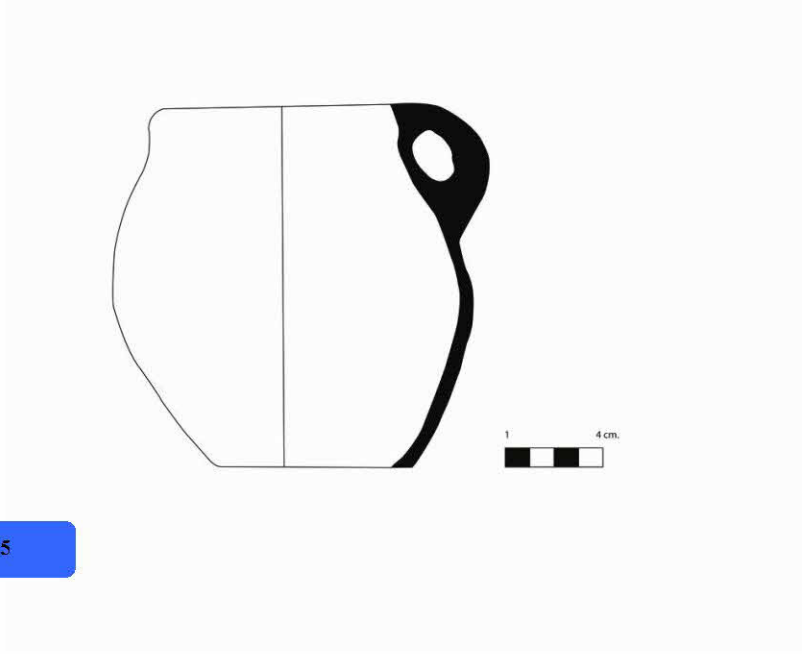
İZİM 2

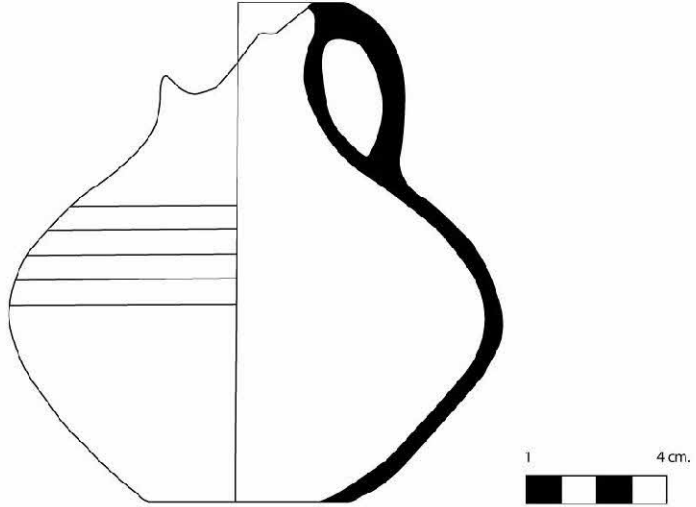
ÇİZİM 3

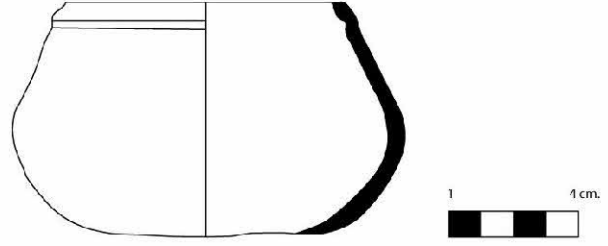
ÇİZİM 4

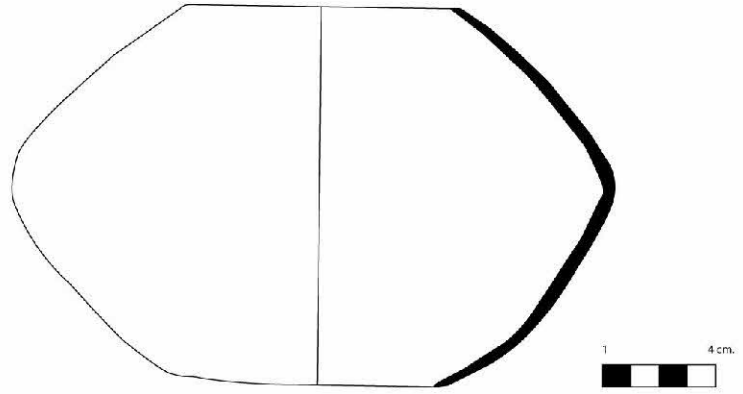
çizim 5

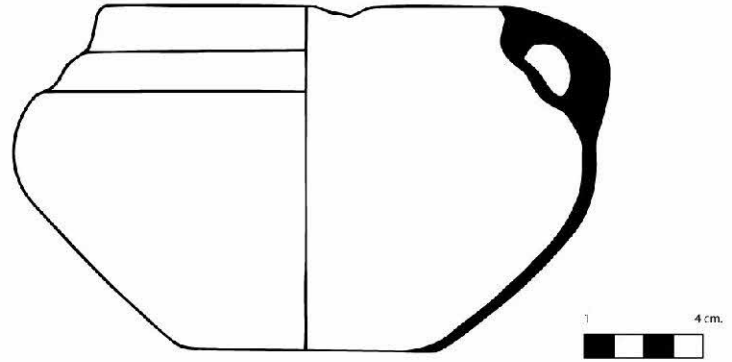
çizim 6

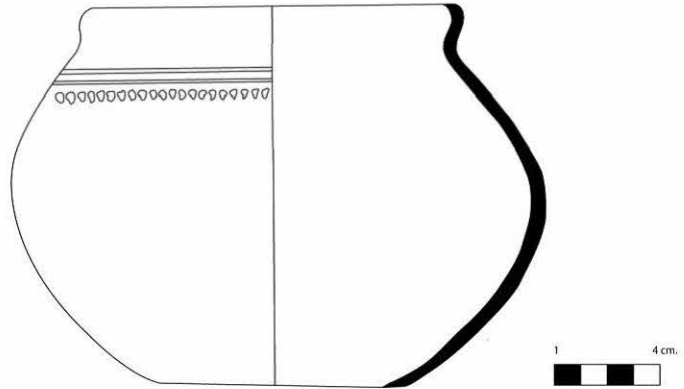
ÇİZİM 7

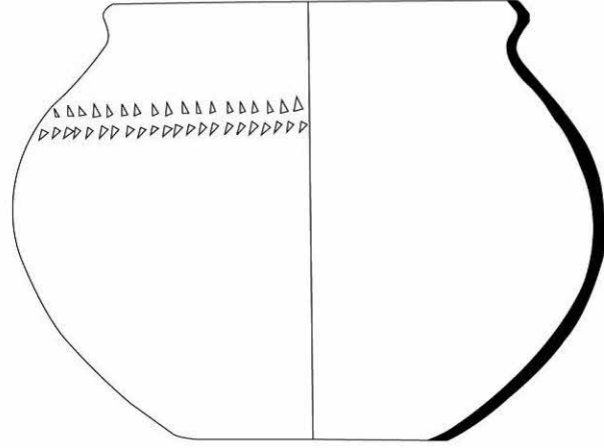
ÇİZİM 8

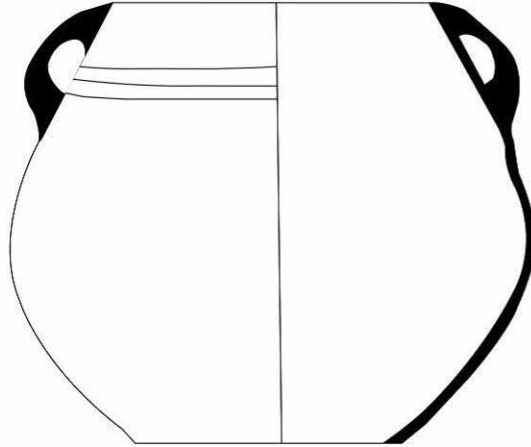
ÇİZİM 9

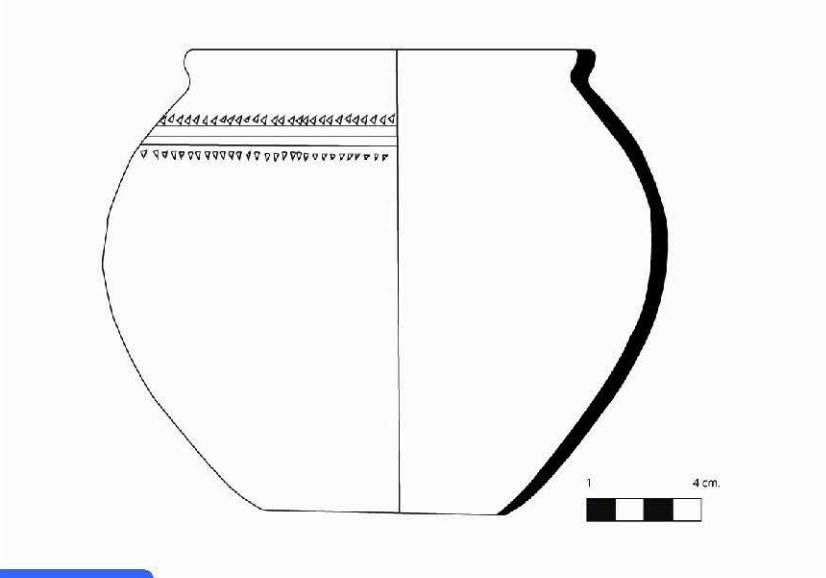
ÇİZİM 10

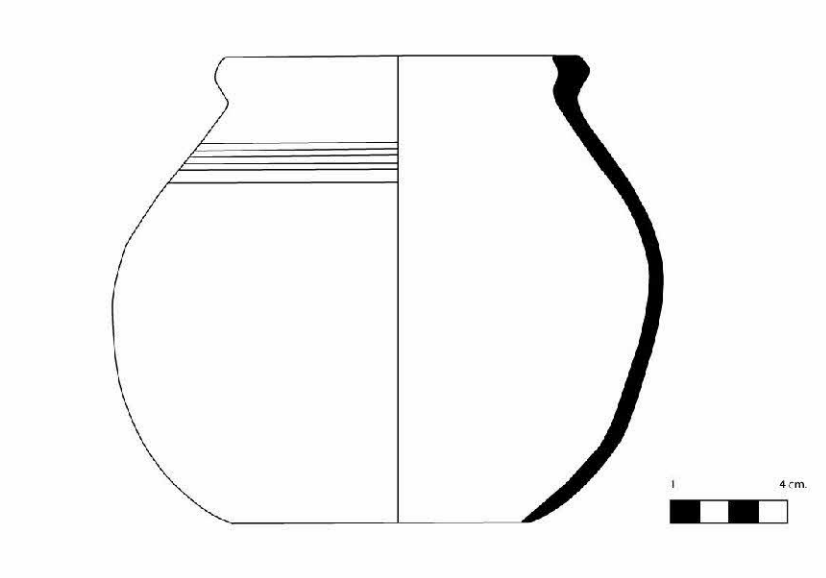
ÇİZİM 11

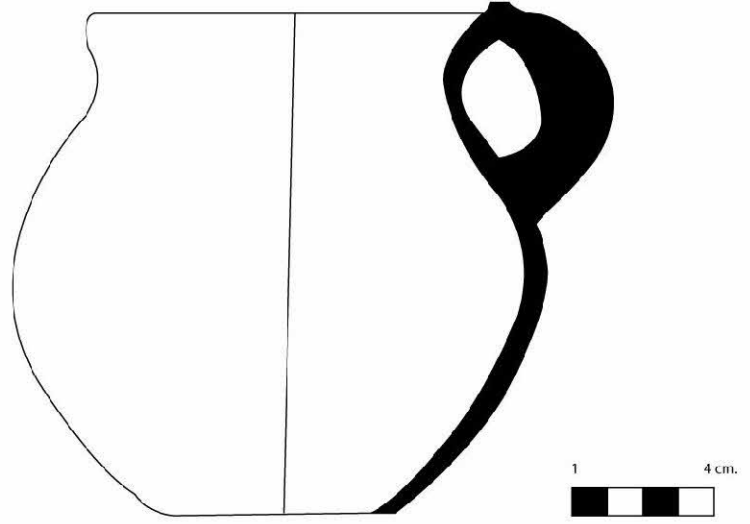
ÇİZİM 12

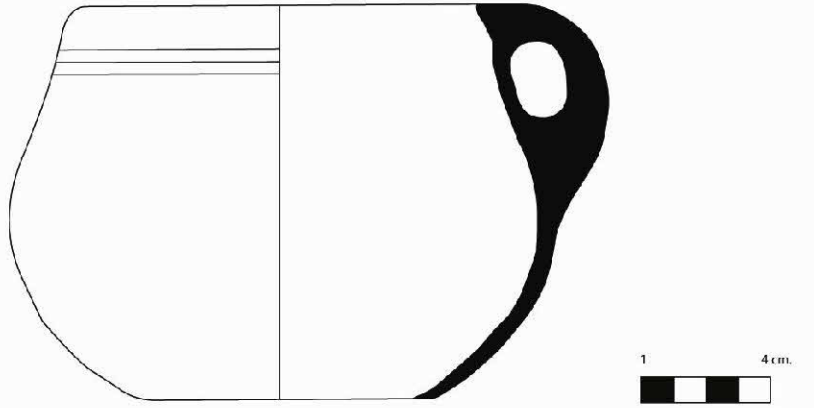
ÇİZİM 13

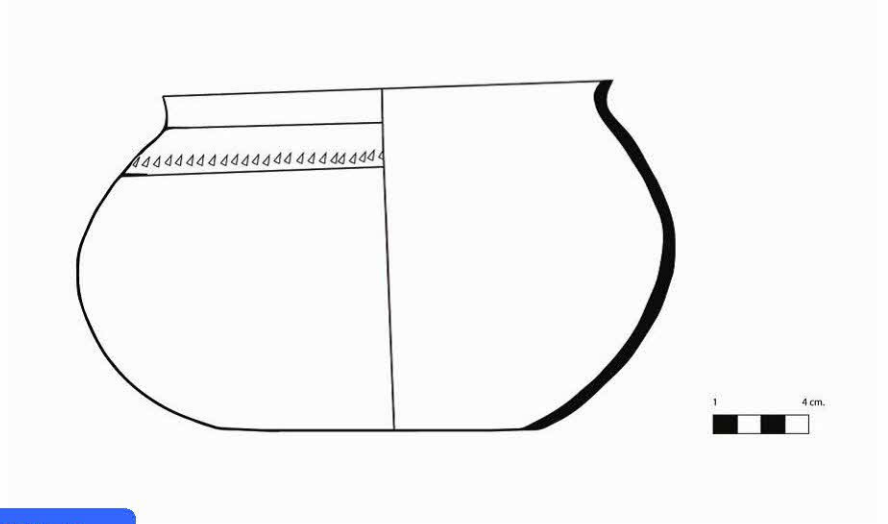
ÇİZİM 14

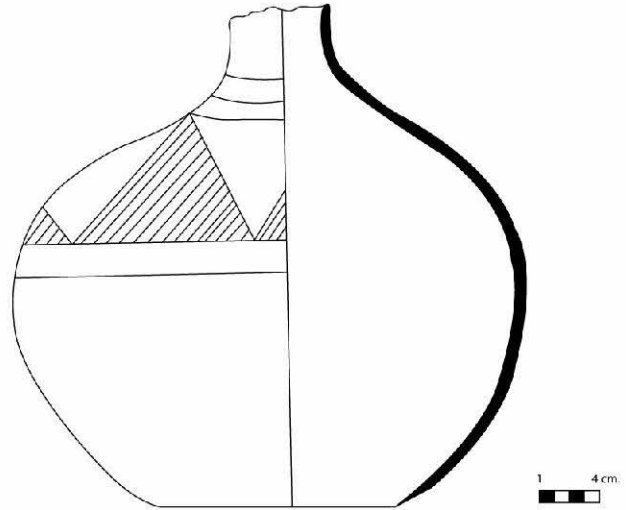
ÇİZİM 15

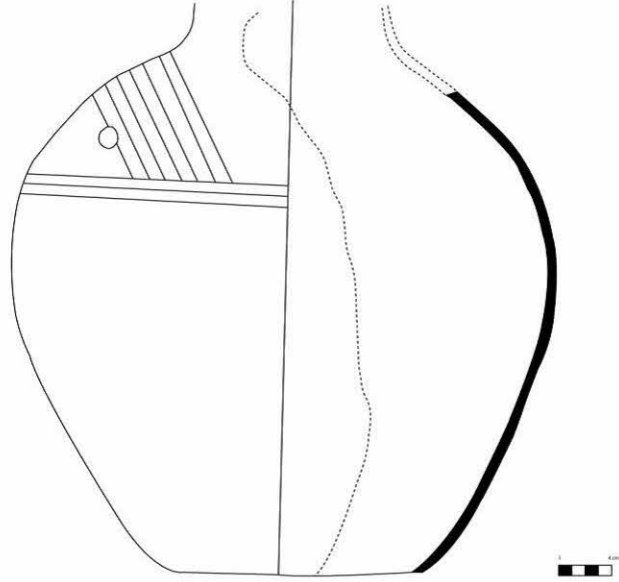
ÇİZİM 16

ÇİZİM 17

ÇİZİM 18

ÇİZİM 19

D) Son Tunç- Hurri (Karaz)- Ortaçağ Keramikleri ve Tanımlanmaları

Envanter No:	4.4.2008
Cinsi:	Testi
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	Ortaçağ
Ölçüleri:	Yks. 31,5 Gen. 28 cm A.Ç 7,8
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	İnce boyunlu, Şişkin karınlı, Tek kulplu testinin Boyun kısmı altında düzensiz çizgi bantlar ile yarım baklava motifleri bulunmaktadır.

Envanter No:	5.4.2008
Cinsi:	Çift kulplu küp
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	Ortaçağ
Ölçüleri:	Yükseklik 33,9 cm Genişlik 29 cm Ağız Çapı 10,9
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Çift kulplu, İnce ve kısa boyunlu, ağız kenarı dışa dönmük, Boyun ile gövdenin birleştiği yerde düzensiz çizgi bantlar vardır.

Envanter No:	12.4.2008
Cinsi:	Bardak
Yeri:	Kars/Akyaka
Çağı:	Ortaçağ
Ölçüleri:	Yks. 11,7 cm Gen. 8,2 cm A.Ç 5,7 cm
Renk:	Kahve Kiremit
Astar:	Hamurunun renginde
Pişme Derecesi:	Orta
Yapımı:	Çark
Açık Durumu:	Açıklı
Tanımlanması:	Pişmiş topraktan yapılmış ağız kenarında aşağı doğru genişleyen bardağın ağız kenarında alt alta iki adet çizgi bant mevcuttur

- Envanter No:** 26.4.2008
Cinsi: Çömlek
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: Ortaçağ
Ölçüleri: Yks. 35,5 cm A.Ç. 15,4 Gen. 45 cm
Renk: Kahve
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açkı Durumu: Açkılı
Tanımlanması: Pişmiş topraktan yapılmış olan Çömleğin dar ağızlı geniş gövdeli bir yapısı vardır. Ağız kenarı dışa dönük omuz kısmında iki tutamak mevcuttur tutamakların biri gövdeye paralel diğeri seri konumdadır. Kullanım sırasında kolaylık için yapılmıştır. Omuz kısmında düzensiz çizgi bantlar bulunmaktadır.

- Envanter No:** 25.4.2008
Cinsi: Tek kulplu sūrahi
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: Karaz-Hurri
Renk: Siyah
Astar: Hamurunun rengine
Pişme Derecesi: İyi
Yapımı: Çark
Açkı Durumu: Açkılı
Tanımlanması: Siyah olan sūrahi, tipik bir Karaz (Hurri) Keramiğidir, Metalimsi ve parlak bir görüntüsü olan Keramikte, gövde başlangıcı ile taban arasındaki kısımda boylamasına çizgi bantlar mevcuttur, ayrıca Kulplu kısmının ağız ile birleştiği noktada kullanım kolaylığı sağlama açısından tutamaklar mevcuttur.

Envanter No: 9.4.2008
Cinsi: Vazo
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: Karaz-Hurri
Renk: Siyah
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: 24 numaralı fotoğrafta yer alan diğer Karaz (Hurri) Keramiği ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte süsleme yönünden sade bir görüntüsü mevcuttur. Bunun dışında Parlak metalimsi görüntüsü ile dönemini iyi bir şekilde karakterize etmektedir.

Envanter No: 10.4.2008
Cinsi: Kulplu Sürahi
Yeri: Kars/Akyaka
Çağı: Son Tunç Çağı
Renk: Deve Tüyü
Astar: Hamurunun renginde
Pişme Derecesi: Orta
Yapımı: Çark
Açık Durumu: Açıklı
Tanımlanması: Dik boyunlu yayvan ağızlı, Son Tunç Çağına ait olan
Keramikte herhangi bir süsleme yoktur.

SONUÇ

Gerek Türkiye sınırları içerisinde ve gerekse sınırlar dışında yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılar ışığında, Hurri sonrası ve Urartu öncesinde bölgede farklı bir kültürün yaşadığı anlaşılmıştır. Bu kültürün temsilcileri yivli keramik kullanmışlardır, ancak bu gelenek Urartu döneminde de halk tarafından devam ettirilmiştir. Ayrıca bu kültürü meydana getiren halkların ise Batı İran ile eşgüdümlü olarak bölgeyi etkiledikleri bilinmektedir. Erken Demir Çağı olarak tanımladığımız bu süreç, yapılan akademik çalışmalara rağmen, yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Bunun en önemli nedeni ise dönem kültürünün, Urartu ile birlikte ortadan kaybolmayıp bir süre daha Urartu kültürü ile birlikte devam etmesidir.

Erken Demir Çağı Beylikler Dönemi ile Urartu'nun kuruluş dönemi bilgileri çağdaşı olan Asur kaynaklarından edinilmiştir ve bu dönemde kullanılmaya başlanılan yivli, gri keramik grubu mallar ise hali hazırda yapılan yüzey ve kazı araştırmalarında ve bilhassa Nekropol alanlarından ele geçirilmektedir. Kars'a bağlı Akyaka ilçesi'nden Kars Müzesi'ne getirilen bir grup eser içinde tezde de bahsedildiği üzere farklı karakterlerdeki keramikler olduğu çalışmalarımız neticesinde görülmüştür.

Bu tespit Son Tunç Çağı ile Demir Çağı arasındaki geçiş döneminin bir başka deyişle Erken Demir Çağı Beylikler döneminin Kars ili sınırları içinde de mevcut olduğunun belgelenmesi ve Kars İli'nin de bu kültürden etkilendiğinin, beslendiğinin ortaya çıkarılması açısından son derece önemlidir.

Bu durum Kars'ın Urartu öncesi dönemine katkı sunması açısından da oldukça önem arz etmektedir. Kars Müzesi'ne Akyaka Asliye Ceza Mahkemesinin 23.01.2008 tarih ve 2007/76 Esas 2008/5 sayılı kararı ile istirdad edilen inceleme konumuz içerisindeki keramiklerden; 1892–1893–1900 ve 1914 numaralı keramiklerin Ortaçağ dönemine ait keramikler, 1913–1897 numaralı keramikler Karaz (Hurri) dönemine ait keramikler ve 1898 numaralı keramik ise Son Tunç dönemine ait keramik olarak belirlenmişlerdir.

Ancak burada ilginç olan durum, Son Tunç, Karaz (Hurri) ve Ortaçağ'a ait Keramiklerin yivli keramikler ile nasıl bir arada bulunduğu. Kars'ın Akyaka

ilçesinde bulunan bu keramikler içerisinde tezde de bahsedildiği üzere, Hurri- Karaz dönemi keramikleri ile Son Tunç- Erken Demir keramikleri de yer alıyordu. Bu karmaşık durumun iki açıklaması vardır; birincisi, sık rastlanan bir durum olarak illegal el değiştirmeler ve koleksiyoncular tarafından böylesine karışık malların bir araya getirildiğidir. İkincisi ise kaçak kazı sonucu bu keramiklerin bulunmuş olabileceğidir.

Her iki ihtimalde pekâlâ gerçek olabilir. Keramiklerin genel incelemesi ikinci ihtimalin daha akla yatkın olduğunu göstermektedir.

Ortaçağ: Osmanlı-Selçuklu
Demir: Med- Pers- Orta Demir (Urartu)- Erken Demir
Tunç: Son Tunç- Orta Tunç- İlk Tunç

Yukarıdaki sıralama göz önünde bulundurulduğunda, eğer kazı yeri ilk tunç çağından itibaren sürekli olarak iskân görmüş ise, İlk önce Ortaçağ dönemine ait keramiklerin, sonrasında ise Demir ve Tunç dönemine ait keramiklerin bulunması gerekmektedir. Bu yönüyle elimizdeki keramikler Urartu dönemi hariç bu sıralamayı takip etmektedir. Ayrıca keramiklerin işlev bakımından da farklı karakterde olması aynı yerde bulunmaları ihtimalini güçlendirmektedir.

Keramik grubu, hayatın olağan akışı içerisinde farklı günlük ihtiyaçlar için tasarlanmışlardır. Müze tarafından elde edilen keramiklerin tümünün Erken Demir Çağı ve Karaz olarak tespitlerinin yapılması ve bu şekilde sıraya konup envanter numaralarının verilmesi, bizim incelediğimiz sıralamaya uymadığından ve konu bütünlüğünü bozması açısından uygun görülmemiş, ancak var olan sıra ve envanter numaralarına dokunulmadan, fotoğraf sıralaması yoluna gidilmiştir. Böylelikle 1. sıradan başlanarak yivli keramiklerinin tanımlamaları yapılmış, daha sonra ise Ortaçağ- Hurri ve Son Tunç keramikleri incelenmiştir.

Dolayısıyla müze sıra numaraları ve envanter numaraları aynı sırayı takip etmemişlerdir, bu karışıklığı önlemek açısından müze sıra numarası ve tarafımızca verilen fotoğraf sıralamalarını karşılaştıran bir tablo hazırlanmış tezin son kısmına eklenmiştir, bu tablo sayesinde hangi eserin hangi sırada olduğu kolayca tespit edilebilmektedir.

Akyaka'da bulunup Kars Müzesi'ne getirilen 26 adet keramiğin incelendiği bu tez çalışmasında, ilk olarak Kars tarihine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Tezin Amaç ve Yöntem kısımlarında belirtildiği üzere, keramikler ile ilgili olarak Müze'de yapılan çalışmalar sonucunda, keramiklerin büyük çoğunluğunun (19 Adet) Erken Demir Çağı'na atfedilen yivli-yivsiz bezekli, çentikli ve sade keramiklerden oluştuğu tespit edilmiştir, bunun doğal sonucu olarak da çalışmalarımızı Erken Demir Çağı'na yönlendirmek durumunda kaldık.

Erken Demir Çağı ise bir geçiş aşaması olduğundan dolayı önce ve sonrası ile birlikte ele alınıp incelenmiştir. Kısacası yivli keramiklerden bahsederken bunların tanımlamaları, fotoğraf çekimleri ve çizimleri dışında bu kültürü meydana getiren insanların Kültürel- Ekonomik ve Toplumsal yapısı ile dönemin siyasi tarihi de tez içerisinde incelenmeye çalışıldı.

AKURGAL Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İzmir 2007

BALKAYA İhsan Sabri, **En eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Hasankale ve Çevresi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 1995

BELLİ Oktay, KONYAR Erkan, **Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003

BELLİ Oktay, KONYAR Erkan , “ Van Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü Kazıları”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Başak Matbaacılık Ankara, 2000

BELLİ Oktay, “*Doğu Anadolu’da Saptanan Obsidyen Yatakları ve Atölyeleri*” **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Başak Matbaacılık, Ankara 2000

BELLİ Oktay,“ Eskiçağ Dünyası'nın En Büyük Madenci Krallığı: Urartular”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2000

BELLİ Oktay, “*Demir Çağ’da Doğu Anadolu Bölgesinde Demir Metaurjisi*”, **Anadolu Demir Çağları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1987

BELLİ Oktay, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi C.I**, İstanbul 1982

BELLİ Oktay, “ Van Bölgesi’nde Bir Erken Demir Çağ Mezarlığı: Ernis-Evditepe”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Başak Matbaacılık Ankara, 2000

BELLİ Oktay, “ Doğu Anadolu’da Erken Demir Çağı’na ait Kale ve Nekropollerin Araştırılması”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Başak Matbaacılık Ankara, 2000

BİNGÖL Akın, **En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi** (Basılmamış Doktora Tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** Erzurum, 2003

CEYLAN Alpaslan, **Doğu Anadolu Araştırmaları Erzurum, Erzincan, Kars, Iğdır (1998-2008)**, Güneş Vakfı Yayınları, 2008

CEYLAN Alpaslan, “ *Erzurum Ovası'nda Önemli Bir Merkez Cinis Höyük*”, **Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma**

CEYLAN Alpaslan, **Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri 6/a**, İstanbul, Efe Yayınları, 2008

CEYLAN Alpaslan, **Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri 6/b**, İstanbul, Efe Yayınları, 2008

ÇAPAR Ömer , “ *Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu*” , **Anadolu Demir Çağları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1987

ÇİLİNGİROĞLU Altan, “*Van Gölü Havzasında Demir Çağların Başlangıcının Tarihi*” , **Anadolu Demir Çağları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1987

ÇİLİNGİROĞLU Altan, **Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1984

ÇİLİNGİROĞLU Altan, **Urartu Tarihi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994

DURU Refik, “*Elazığ- Değirmentepe Kazısı*”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, Başak Matbaacılık, Ankara 2000

ERDEM Aylın Ümit, **“Doğu Anadolu’da Demir Çağ Yivli Keramik Geleneği”**
(Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir 2009

ERZEN Afif, **Doğu Anadolu ve Urartular**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
1992

ESİN Ufuk, *“Tepecik Kurtarma Kazıları”* **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul
Üniversitesi**, Başak Matbaacılık, Ankara 2000

KINAL Füzuran, Eski Anadolu Tarihi, TTK yayınları, Ankara 2008.

KIRSCHBAUM Eva CANKİK-, **Asurlular- Tarih, Toplum Kültür**, İlya İzmir
Yaymevi, İzmir 2004

KOZBE Gülriz, *“ Van- Dilkaya Höyüğü Erken Transkafkasya Keramiği ”* , **VII.
Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Antalya, Mayıs 1989

KOCAMAN Sanem Erdil, **Urartu Kültürü Üzerindeki Geç Hitit Etkileri**
(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü** İstanbul 2007

KONYAR Erkan, **“Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeolojik Kazı
ve Yüzey Araştırmaları Bulguların Değerlendirilmesi”** (Basılmamış Doktora
Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2004

KÖROĞLU Kemallettin, *“Demir Çağı’nda Yukarı Dicle Bölgesi”*, **Anadolu
Araştırmaları Dergisi**, 16 İstanbul, 2002LLOYD Seton, **Türkiye’nin Tarihi**,
Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2003

MEMİŞ Ekrem, **Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına
Kadar**, Çizgi Kitapevi, Konya

ÖKSE A.Tuba, Seramik Terimleri, **Arkeoloji ve Sanat Yayınları**, İstanbul 1999

ÖZFIRAT Aynur, **Doğu Anadolu Yayla Kültürleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001

SEVİN Veli, **Anadolu Arkeolojisi**, Der Yayınları, İstanbul 2003

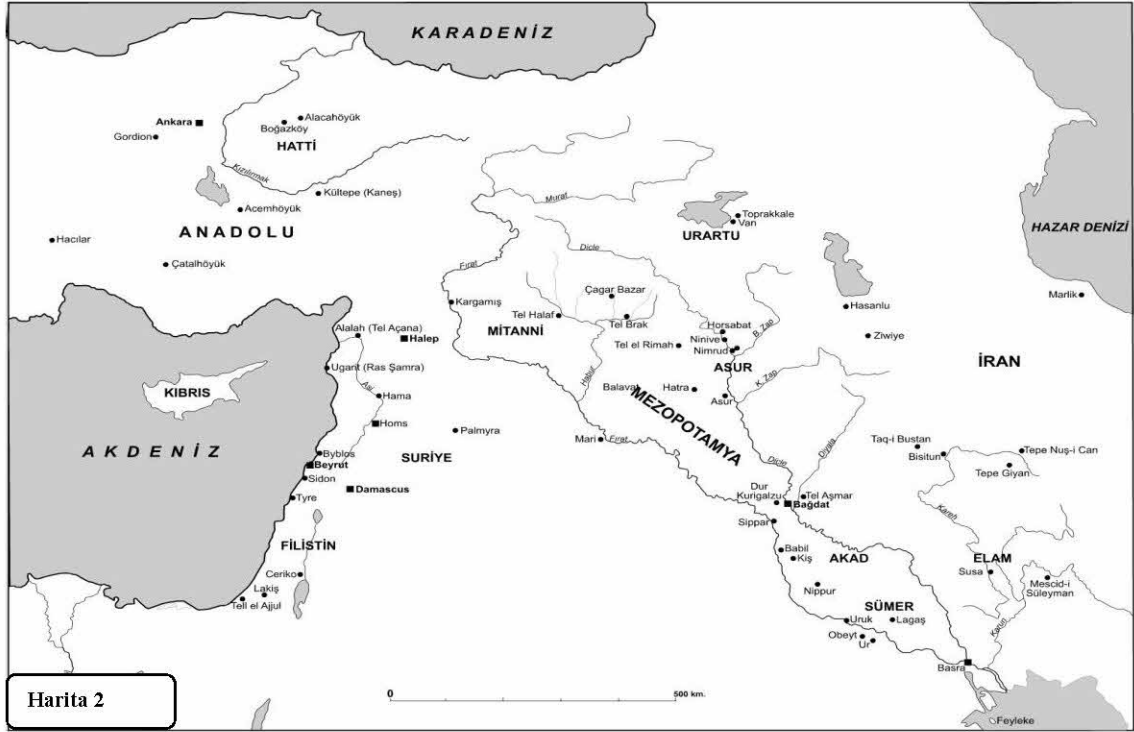
SEVİN Veli - KAVAKLI Ersin, “*Bir Erken Demir Çağı Nekropolü Van/ Karagündüz*”, **Arkeoloji ve Sanat Yayınları**, İstanbul, 1996

ŞENEL Alâeddin, **İlkel Topluluktan Uygur Topluma, Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Yapıların Etkileşimi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1995

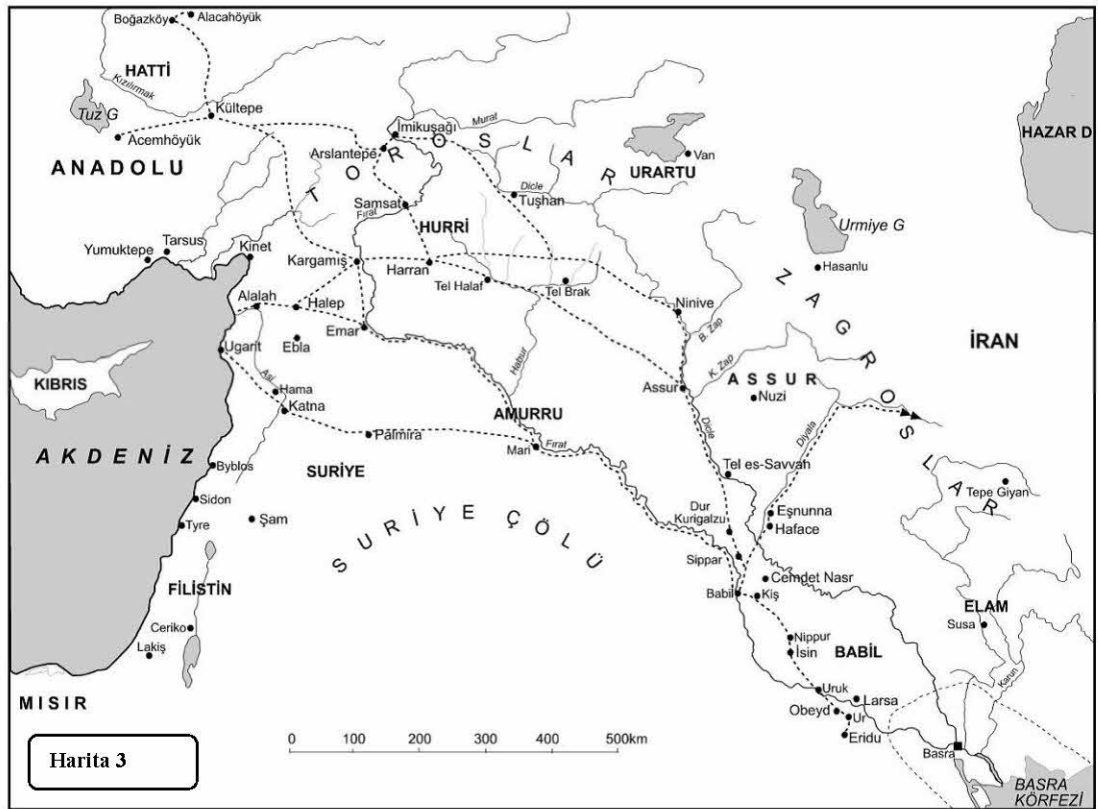
HARİTALAR

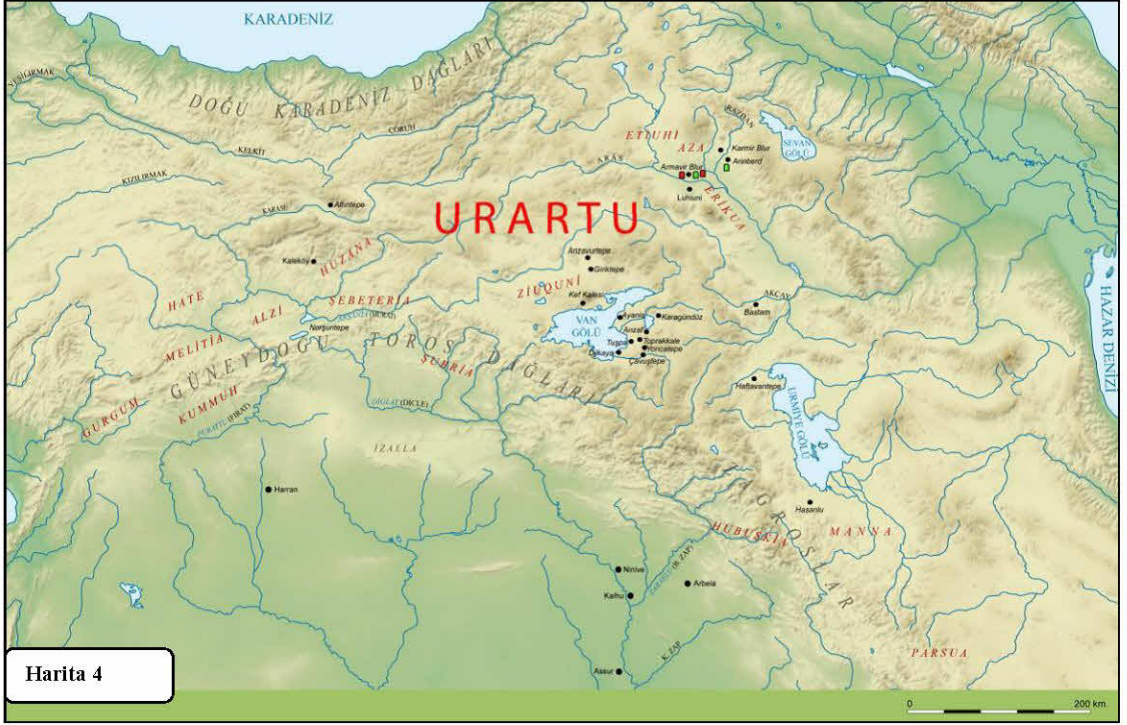
Doğu Anadolu'nun Konumu (O. Belli-E. Konyar, Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri

Mezopotamya'nın konumu (Kemalettin Köroğlu)

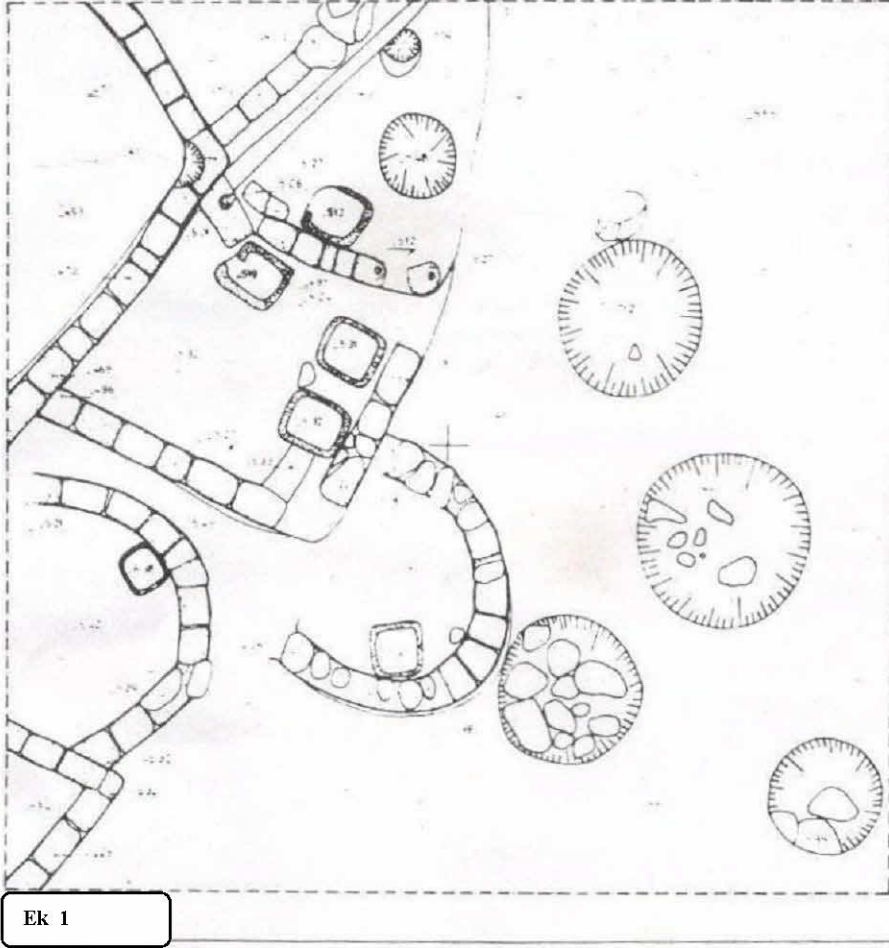

Hurriler (Kemalettin Köroğlu)

Urartular

EKLER

Ek 1

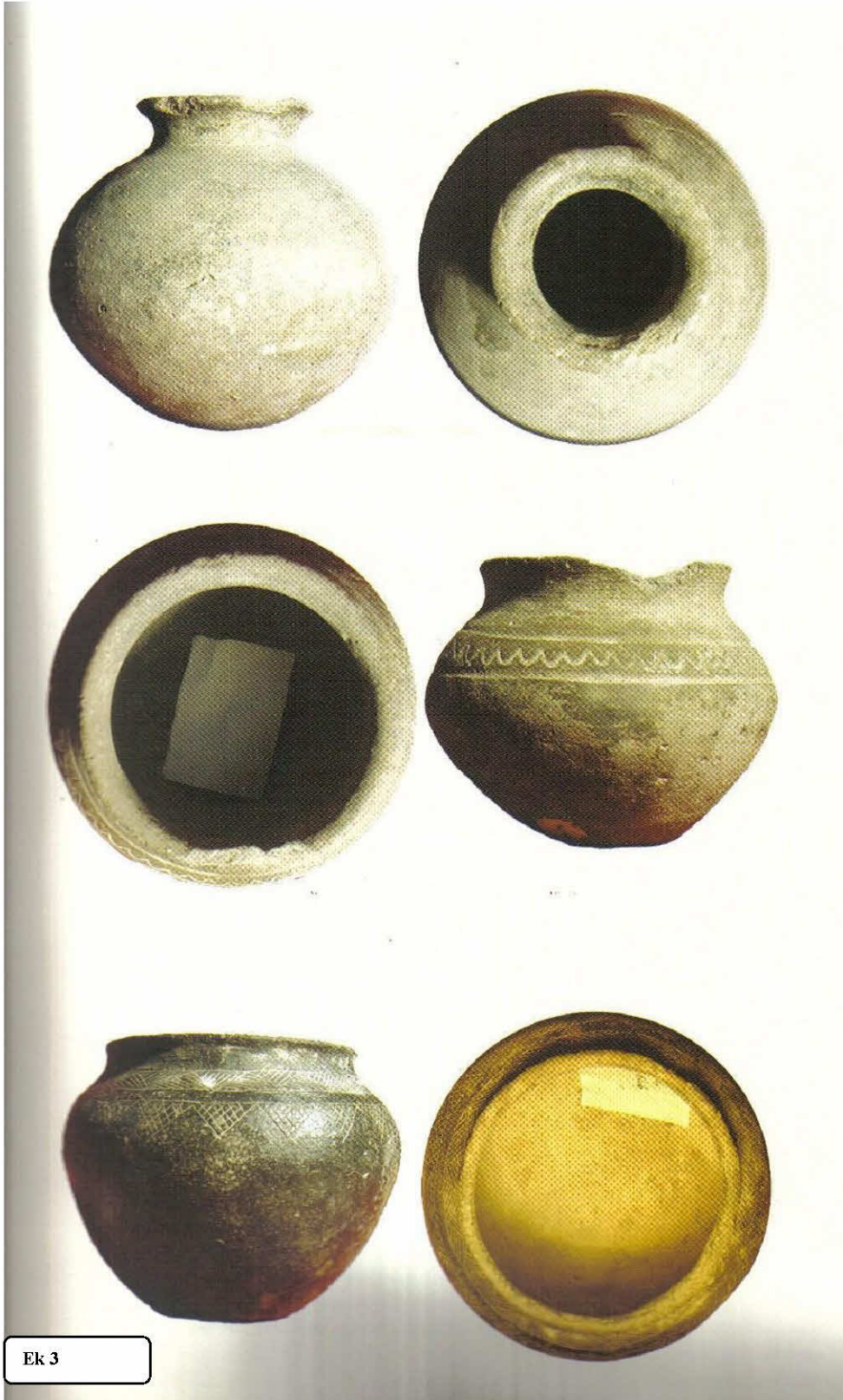
DILKAYA_1986
N 5 Acması
Ölçek 1/40
0 1M

Hürri Mimari Planları Gülriz Kozbe, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı Antalya Mayıs 1989

Ek 2

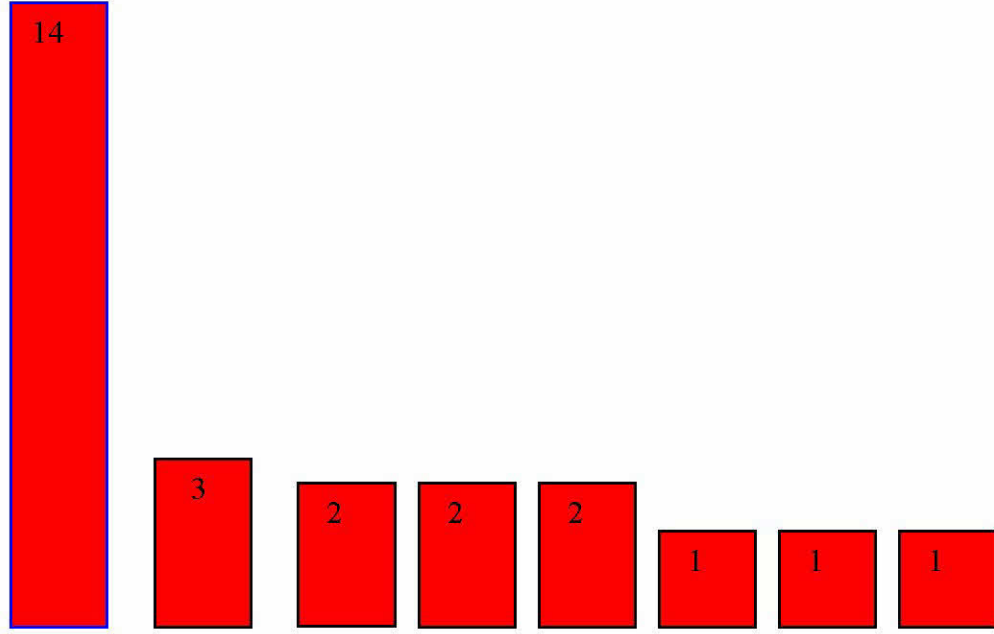
Belli- Konyar Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri

Ek 3

Ceylan, Doğubeyazıtın Eskiçağ Tarihine bir bakış, Güneşin Doğduğu Yer: Doğubeyazıt Sempozyumu

Keramiklerin şekillerine göre grafiksel dağılımı

Çömlek	Testi	Çanak	Sürahi	Küp	Kase	Bardak	Vazo
--------	-------	-------	--------	-----	------	--------	------

Çömleklerin çeşitlerini gösterir grafik

